

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІ-
ЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО

Пальшкова Ірина Олександрівна

УДК 371.15:373.3

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ:
ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Одеса – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Південноукраїнському державному педагогічному університеті імені К.Д.Ушинського, Міністерство освіти і науки України.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

БІДА Олена Анатоліївна,

Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, Інститут педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва, директор

доктор педагогічних наук, професор

ГРИНЬОВА Валентина Миколаївна,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Науково-дослідний інститут педагогіки і психології імені В. О. Сухомлинського, директор

доктор педагогічних наук, професор

ХОМИЧ Лідія Олексіївна,

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, заступник директора з науково-експериментальної роботи

Захист дисертації відбудеться «1» липня 2009 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 при Південноукраїнському державному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Нищинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «22» травня 2009 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність дослідження. Складність і неоднозначність процесів, що відбуваються у суспільстві, їх різноманітна спрямованість з особливою гостротою ставлять перед кожною людиною проблему вибору і самовизначення в особистісних цінностях, культурі, місця у суспільному житті і професії. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті наголошується, що головною запорукою успішного виконання місії освіти стає якість підготовки вчителя, його здібність до саморозвитку і самореалізації у професійній діяльності, продуктивної творчої діяльності в контексті надбань вітчизняної і світової культур. Професійна діяльність учителя початкової школи серед інших педагогічних професій посідає особливе місце й визначається не тільки обсягом освітніх завдань, які вирішуються, але й значущістю цього періоду для усього розвитку і становлення особистості дитини, її цінностей і світогляду.

Науковці чимало уваги приділяють проблемі підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності, зокрема: орієнтації майбутніх учителів початкових класів на загальнолюдські і професійно-педагогічні ідеали (Ш.Амонашвілі, В.Загвязинський, Л.Хоружа та ін.); процесу безперервної самоосвіти і самовиховання майбутніх учителів початкових класів (Н.Бружукова, А.Данилюк, В.Денисенко), формуванню їхньої готовності до професійно-педагогічної діяльності в цілому та її окремих функцій (О.Івлієва, Л.Коржова, С.Самсіков, В.Сирота та ін.), теоретичній і методичній підготовці вчителів початкової школи до навчання і виховання молодших школярів (К.Авраменко, О.Байбакова, Т.Байбара, Н.Бібік, О.Біда, В.Бондар, М.Вашуленко, С.Гамідов, Н.Зубалій, В.Ковальов, Н.Костелянець, Н.Котух, Криштов Крашевські, С.Литвиненко, О.Мельник, В.Полонський, О.Савченко, Н.Тализіна, Г.Тарасенко, Л.Фалько, Л.Хомич, Л.Хоружа, О.Хорошковська, І.Шапошникова та ін.).

Зміна освітніх орієнтирів, новий погляд на ідеологію та призначення освіти, що відбулися наприкінці ХХ століття, знайшли своє віддзеркалення у технологіях гуманізації і особистісно орієнтованого навчання, посиленні людино-творчої складової у змісті підготовки майбутніх учителів

(І.Аносов, І.Бех, Б.Бім-Бад, А.Богуш, І.Зязюн, О.Савченко та ін.). У зв'язку із упровадженням у практику освіти суб'єкт-суб'єктної педагогічної парадигми особлива увага приділяється теоретичному аналізу і обґрунтуванню механізмів становлення учителя як суб'єкта педагогічної діяльності (Г.Аксьонова, Р.Асадуллін, Є.Волкова, Н. Григор'єва, О.Жорнова, Н. Нікітіна, Н. Соловійова); формуванню його загальної і професійно-педагогічної культури (М.Віленський, В.Гриньова, Е.Гришин, О.Ходусов); різним аспектам індивідуально-творчого розвитку педагога та його інноваційного потенціалу (І.Богданова, Н.Кічук, Л.Кондрашова, З.Курлянд, А.Линенко, Н.Мажар, Л.Подимова, Н.Посталюк, Т.Руденко, Т.Руднева, О.Цокур та ін.).

Загальна феноменологія культури вчителя знайшла своє відображення у працях О.Барабанщикова, В.Беспалько, Є.Бондаревської, М. Віленського, В.Гриньової, М.Кларіна, М.Крилова, О.Мудрика, Л.Нечипоренко, А.Овчиннікової, В.Радула, О.Рудницької, В.Серікова, В.Сластьоніна, Л.Хомич, Л.Хоружої, Є.Шиянова, Н.Щуркової та ін. Ученими розкрито зміст, механізми, тенденції та умови формування окремих її складових: духовної культури (Є.Артамонова, І.Бех, Б.Братусь, В.Зінченко, Б. Нечипоров, Н.Щуркова), методологічної (І.Зязюн, В.Краєвський, В.Тамарін,

О.Ходусов), морально-етичної (Є.Богданов, Е.Гришин, Є.Силяєва), комунікативної (О.Мудрик), технологічної (М.Левіна), валеологічної (І.Бердніков), інформаційної (О.Єршов, Н.Мінаков), проектної (Л.Гур'є, А.Криуліна), екологічної (С.Глазачов), фізичної культури (М.Віленський) та ін. У зв'язку з підготовкою учителя початкової школи досліджено його методичну (І. Артем'єва) та естетичну культуру (Л.Гарбузенко), культуру розумової праці (І.Ігнатова), педагогічного спілкування (І. Комарова), технологічну (М.Николаєва), комунікативну (В.Садова) та інформаційну культуру (І.Смирнова) та ін.

Проте науково обґрунтовані теоретичні аспекти культури відповідної підготовки вчителя не знайшли належного впровадження у навчальному процесі вищих навчальних закладів. Про це свідчить низка суперечностей між:

- широким декларуванням суб'єкт-суб'єктної парадигми сучасної освіти і її недостатнім втіленням у реальному процесі підготовки вчительських кадрів до професійної діяльності;

- соціальними потребами оновлення усіх структурних елементів системи освіти на засадах гуманізації, культуровідповідності і відсутністю таких розоблень у змісті

теоретичної і практичної підготовки вчителів у вищих навчальних закладах;

- цілями освіти, які соціально зумовлені і в демократичному суспільстві мають усталену тенденцію до всебічної різноманітності, варіативності і гнучкості і сучасною системою підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності, що виявляє неухильну тенденцію до уніфікації і стандартизації;

- вимогами контекстного, особистісного, індивідуального підходів до навчання і розвитку школярів і практичною готовністю учителів початкових класів до забезпечення цієї функції у навчально-виховному процесі;

- зростаючими вимогами щодо особистості вчителя початкової школи як суб'єкта загальної і професійної культури та відсутністю у системі вищої педагогічної освіти об'єктивних умов їх забезпечення.

Зважаючи на це, темою дисертаційного дослідження було обрано - **«Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи: практико-орієнтований підхід».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри дошкільної педагогіки «Ефекти-

вність педагогічних моделей управління якістю підготовки фахівців у системі вищої педагогічної освіти» (№106U00468), що входить до наукового плану Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського. Автором досліджено теоретико-методологічний та прикладний аспект формування професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи на засадах практико-орієнтованого підходу. Тема дисертації затверджена Вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (протокол № 3 від 30 жовтня 2003 р.) та в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 10 від 23 грудня 2003 року)

Мета дослідження полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов та експериментальної методики формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи на засадах практико-орієнтованого підходу.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукового фонду щодо сутності дефініції «педагогічна культура» та теоретико-методичних засад підготовки вчителя початкової школи у загальній професійно-педагогічній діяльності.

2. Визначити теоретико-методологічні засади дослідження та розробити науково обґрунтовану концепцію формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи.

3. Розкрити зміст і компонентну структуру феномена «професійно-педагогічна культура вчителя початкової школи».

4. Вивчити стан формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи у сучасній педагогічній теорії і практиці вищої школи.

5. Обґрунтувати практико-орієнтований підхід як методологічний концепт формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи.

6. Визначити й науково обґрунтувати педагогічні умови і засоби формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи.

7. Виявити критерії та характеризувати рівні сформованості професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи.

8. Розробити й експериментально перевірити педагогічні умови і методику формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи на засадах практико-орієнтованого підходу.

Об'єкт дослідження: особистісно-професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі.

Предмет дослідження: теорія і методика формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи на засадах практико-орієнтованого підходу.

Загальна гіпотеза дослідження: досягнення результативності формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи можливе, якщо:

- процес підготовки студентів набуде цілісності, особистісної професійної зорієнтованості;
- культура розуміється як середовище, в якому формується особистість вчителя і яке стимулює її розвиток;
- експериментальна методика будується на теоретико-методологічних засадах, що відображають сутність культурологічного підходу до формування професійно-педагогічної культури вчителя, а культура визнається одним із новоутворень, що формуються у процесі підготовки педагога до професійно-педагогічної діяльності, поряд із готовністю, компетентністю, педагогічною майстерністю, професіоналізмом;
- професійно-педагогічна культура майбутнього вчителя

початкової школи буде розглядатись у контексті категорій якості і кількості, сутності й існування, у суб'єкт-об'єктному вимірі.

Формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи буде ефективним, якщо воно здійснюється як система моральних орієнтирів, цінностей і настанов, що охоплює когнітивний, діяльнісно-поведінковий та ціннісно-орієнтаційний компоненти, а її реалізація відбуватиметься на засадах практико-орієнтованого підходу як методологічного концепту гуманітарного пізнання.

Загальну гіпотезу конкретизовано **частковими припущеннями**, які визначають сутність експериментальної методики, а саме: формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи на засадах практико-орієнтованого підходу буде ефективним, якщо забезпечити реалізацію таких педагогічних умов:

- відображення у змісті навчальних предметів професійно-педагогічної культури вчителя як історично, соціально і суб'єктно-персоніфікованого феномена;

- використання у навчальному процесі пізнавальних ситуацій, які спонукають майбутніх учителів до усвідомлення цілей, змісту і засобів професійної діяльності крізь при-

зму культурної відповідності історичним і соціальним обставинам;

- упровадження інтерактивних форм навчання, що сприятимуть набуттю майбутніми вчителями досвіду пізнання і критичного осмислення практики навчання і виховання учнів за відповідними культурними зразками і нормами професійної діяльності.

Провідна ідея дослідження: практико-орієнтований підхід є сукупністю теоретико-методологічних положень і методів гуманітарного пізнання, реалізованих у змісті теоретичної і практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи у вищому навчальному закладі, які забезпечують формування їхньої професійно-педагогічної культури і дозволяють здійснювати й удосконалювати професійно-педагогічну діяльність за культуровідповідними нормами.

Концепція дослідження. Професійно-педагогічна культура вчителів початкової школи є феноменом, у якому на суб'єктному рівні відображено уявлення про нормативні цілі, способи здійснення і перетворення професійно-педагогічної діяльності; ціннісні настанови, що виявляють ставлення до цієї діяльності та її суб'єктів, суспільства в цілому і самого вчителя; практичні дії, у яких означені уявле-

ння і цінності реально відтворюються в освітньому процесі. Професійно-педагогічна культура вчителя початкової школи є інтегральним показником його підготовки до професійно-педагогічної діяльності, в якому відбиваються обізнаність, спроможність і навченість учителя здійснювати її культуровідповідним чином.

У теорії і практиці початкової освіти культуровідповідність професійно-педагогічної діяльності вчителів початкової школи виявляється у меті, змісті, засобах і технологіях її реалізації. Детерміновано зміст професійно-педагогічної культури вчителя, яка реалізується у його професійній діяльності, спрямованої на відтворення культурних цінностей, визнаних у суспільстві культурною нормою.

Формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи відбувається як процес усвідомлення шляхів і засобів реалізації професійно-педагогічної діяльності в історично і соціально обумовленому контексті освітнього простору та створення на цих засадах особистісної моделі професійно-педагогічної діяльності. Практико-орієнтований підхід є методологічно обґрунтованим концептом поєднання різних дидактичних моделей і технологій навчання, відбору й інтеграції змісту професійно-педагогічної підготовки, її пізнавальної спря-

мованості на основі визнання студентів як суб'єктів професійного становлення і самовизначення у просторі професійно-педагогічної культури.

У процесі підготовки майбутніх учителів у вищому навчальному закладі реалізація означеного підходу забезпечується створенням спеціальних педагогічних умов освітнього простору, що визначається рефлексією і критичним аналізом здобутків педагогічного досвіду, осмисленням цінності теоретичних знань крізь призму їх відповідності потребам суспільної та індивідуальної практики навчання і виховання учнів.

Методологічний концепт дослідження передбачає категоріально-аспектний аналіз професійно-педагогічної культури з таких позицій:

- філософії, що дозволяє дослідити обумовленість педагогічних явищ соціокультурним середовищем; розглядати професійно-педагогічну культуру вчителя початкової школи в контексті філософських категорій якості, кількості, сутності, існування, у суб'єкт-об'єктному вимірі;
- культурологічного підходу, провідним принципом якого є культуровідповідність як новий етап розвитку теорії і практики сучасної освіти і який визнає культуру вчителя одним із провідних якісних новоутворень майбут-

нього педагога;

- ціннісний підхід, який розглядає цінності як ядро культури і орієнтири освітнього процесу; ізоморфність архітекτονіки системи освіти і культури; розкриває механізм входження культурних цінностей у внутрішній світ людини;

- практико-орієнтований підхід як сукупність теоретико-методологічних положень, що дозволяє розуміти практичну діяльність учителя початкової школи як суб'єкт-об'єктну взаємодію, наслідком якої є зміни не тільки в об'єктному довкіллі, а й у самому суб'єкті, а соціальна дійсність постає як сукупність людських практик (уміння, навички, способи дії, звичаї), сформованих у певній культурі і відбиває її конкретний зміст: оволодіваючи системою практичних дій, людина набуває своєї соціальної визначеності у відповідному соціокультурному просторі.

Теоретичний концепт дослідження складають концепції: суб'єктної активності особистості у процесі її життєдіяльності і професійного становлення (К.Абульханова-Славська, Б.Ананьєв, Л.Анциферова, А.Асмолов, А.Деркач, Є.Клімов, О.Леонтьєв, О.Саннікова, В.Русалов); професійно-педагогічної культури (В.Бенін, Є.Бондаревська, В.Гриньова, І.Ісаєв, Н.Крилова, В.Сластьонін, С.Смирнов);

особистісно орієнтованої освіти (Н.Алексєєв, В.Андрєєва, І.Бех, А.Вербицький, С.Кульневич, В.Ляудис, І.Якиманська); наукові положення загальної теорії діяльності (В.Андрущенко, А.Асмолов, В.Давидов, М.Каган, В.Кремень, О.Леонтєв, В.Огнев'юк, С.Рубінштейн, В.Шадриков та ін.); теоретико-методичні засади підготовки майбутнього вчителя у вищому навчальному закладі (О.Абдуліна, Ю.Бабанський, І.Богданова, А.Богущ, С.Гончаренко, І.Зязюн, Е.Карпова, Н.Кічук, Н.Кузьміна, З.Курлянд, А.Линенко, Н.Нічкало, О.Савченко, С.Сисоєва, О.Сухомлинська, Г.Терещук, О.Цокур, Р.Хмелюк, Г.Яворська та ін.); професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів (Т.Байбара, О.Баранова, Т.Бережинська, Н.Бібік, О.Біда, В.Бондар, М.Вашуленко, В.Завіна, Н.Зубалій, С.Литвиненко, С.Мартиненко, В.Полонський, О.Савченко, Г.Тарасенко, Л.Хомич, Л.Хоружа, І.Шапошникова та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання окреслених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези дослідження використано загальнонаукові методи теоретичного рівня. З метою визначення стану та теоретичного обґрунтування сутності професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів, та сутності практико-орієнтованого підходу й теоретичного моделювання засобів його реалізації ви-

користувалися методи аналізу та узагальнення наукових даних, представлених у філософських, психолого-педагогічних, навчально-методичних та інструктивно-методичних джерелах.

З метою перевірки ефективності методики формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів використовувалися цілеспрямоване спостереження за діяльністю учителів початкових класів і студентів, анкетування; тестування; педагогічний експеримент (діагностичний, констатувальний, формувальний етапи), аналіз продуктів діяльності студентів.

Задля узагальнення емпіричних даних, перевірки робочих гіпотез і достовірності результатів експерименту, виявлення тенденцій і закономірностей їх змінювання використовувалися методи математичної статистики.

Експериментальна база дослідження. На різних етапах дослідження (1998-2008 рр.) у ньому брали участь студенти і викладачі Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Ушинського, Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського, Дрогобицького державного педагогічного університету імені І.Франка, Херсонського державного університету, Криворізького державного педагогічного університету.

Формувальний експеримент проводився на базі факультету початкового навчання Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Ушинського, Одеського обласного інституту вдосконалення учителів, педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету. Всього різними формами експерименту було охоплено 1250 студентів і викладачів.

Наукова новизна дослідження. Вперше теоретично обґрунтовано концептуальні засади формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи на засадах практико-орієнтованого підходу;

- обґрунтовано і введено в науковий обіг поняття «практико-орієнтований підхід», його функцію як методологію пізнання і принципу формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи;

- визначено поняття «професійно-педагогічна культура вчителя початкових класів»;

- конкретизовано теоретико-методологічні засади аналізу феномена «професійно-педагогічна культура вчителя початкових класів» у категоріях якості, кількості, сутності та існування;

- обґрунтовано, що професійно-педагогічна культура вчителів початкових класів виявляє свою сутність через

наявність артефактів, у яких відтворено досвід навчання і виховання дітей в умовах початкової школи; систему професійно-визначених правил, моральних норм поведінки, які регулюють відносини вчителя початкових класів з учасниками педагогічного процесу; систему нормативних актів, що регламентують цілі і способи здійснення педагогічної діяльності вчителя у початковій школі; систему цінностей, що визначають соціальний і професійний статус учителя початкових класів у суспільстві і системі освіти; систему знань, які у знаковій формі відображають наявні уявлення щодо призначення і змісту початкового навчання, його ролі в розвитку дитини; сутності, структури і змісту педагогічної діяльності вчителя початкових класів;

- визначено й описано компоненти професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів (когнітивний, діяльнісно-поведінковий, ціннісно-орієнтаційний); обґрунтовано та експериментально апробовано педагогічні умови формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи (відображення у змісті навчальних предметів професійно-педагогічної культури вчителя як історично, соціально і суб'єктно-персоніфікованого феномена; використання у навчальному

процесі пізнавальних ситуацій, що спонукають майбутніх учителів до усвідомлення цілей, змісту і засобів професійної діяльності крізь призму їхньої культурної відповідності історичним і соціальним обставинам; упровадження інтерактивних форм навчання, що забезпечують набуття майбутніми вчителями досвіду пізнання і критичного осмислення практики навчання і виховання учнів за відповідними культурними зразками і нормами професійної діяльності); визначено критерії (обізнаність, навченість, схильність), показники (знання, уміння, настанови) та схарактеризовано рівні сформованості професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів (низький, середній, високий); виявлено суб'єктивні чинники, що впливають на формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи на засадах практико-орієнтованого підходу (активність у пізнавальній діяльності, інтерес до професії учителя, самостійність, якість теоретичної і практичної підготовки);

- уточнено зміст поняття «педагогічна культура» та схарактеризовано його співвідношення з поняттями «загальна культура» та «професійно-педагогічна культура вчителя початкової школи»;

- подальшого розвитку дістала теорія і методика профе-

сійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у вищих навчальних закладах.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що одержані дані розширюють і збагачують традиційні підходи щодо організації процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи, презентують нові уявлення про потенційні педагогічні можливості, які містить практико-орієнтований підхід щодо формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя. Розроблено методику формування професійно-педагогічної культури студентів на засадах практико-орієнтованого підходу, зміст і структуру навчальних програм з курсів «Методика виховної роботи в початковій школі», «Педагогічні технології у початковій освіті», «Історія педагогіки», «Школознавство», завдання для педагогічної практики студентів 3-4 курсів, що забезпечують формування у майбутніх учителів початкових класів професійно-педагогічної культури.

Результати дослідження можуть використовуватись у процесі розроблення нових навчальних планів для напряму підготовки «Початкова освіта» освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» і «магістр», навчальних програм для означеної спеціальності з дисциплін педагогічного циклу,

педагогічної практики, фахових методик, навчально-методичних посібників і рекомендацій для студентів і вчителів початкової школи, при оновленні змісту лекційних курсів і завдань педагогічної практики, створенні нових методик їх викладання; у системі підвищення кваліфікації учителів початкової школи.

Упровадження результатів дослідження. Комплекс з навчальних програм, науково-методичних матеріалів і результатів дослідження упроваджено в навчальний процес педагогічного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені І.Франка (акт про впровадження № 996 від 17 вересня 2007 року); на факультеті дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету (акт про впровадження №01-12/1437 від 08 листопада 2007 року); на факультеті початкового навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г.Сковороди (акт про впровадження № 74 від 14 березня 2008 року.); на педагогічному факультеті Криворізького державного педагогічного університету (акт про впровадження № 01-195 від 27 травня 2008 року); на факультеті початкового навчання Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Ушинського (акт про впровадження № 595 від 4 квітня 2008

року), Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка (акт про впровадження №722 від 25 вересня 2008 року), Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського (акт про впровадження №8 від 22 грудня 2008 року), Одеського обласного інституту вдосконалення учителів (акт про впровадження №1130 від 11 листопада 2008 року).

Достовірність наукових результатів забезпечується системністю вихідних методологічних позицій; застосуванням комплексу методів дослідження, адекватних його об'єкту, цілям, завданням і логіці; тривалим характером і можливістю повторення дослідно-експериментальної роботи; кількісним і якісним аналізом емпіричних даних, репрезентативністю об'єму вибірок і статистичною значущістю експериментальних даних, зіставленням отриманих результатів з масовим педагогічним досвідом.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано в 45 працях автора, що включають 1 монографію, 2 методичних посібника, 31 статтю у фахових виданнях, 11 статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях. Загальний обсяг публікацій складає 36,3 друкованих аркушів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослі-

дження доповідались і обговорювались на міжнародному симпозиумі «Революція в університетській освіті: глобалізація та індивідуалізація – погляд у майбутнє» (Одеса, 2007); міжнародних науково-практичних конференціях: «Проблеми і перспективи культурологічної концепції особистісно-орієнтованої освіти» (Кривий Ріг, 2003), «Наука і освіта - 2004. Стратегічні напрями реформування системи освіти» (Дніпропетровськ, 2004), „Динаміка наукових досліджень - 2004” (Дніпропетровськ, 2004), “К.Д.Ушинський і сучасність: пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти” (Одеса, 2004), „Теоретико-методологічні проблеми психології особистості: досвід минулого – погляд у майбутнє” (Одеса, 2004), „Розвиток наукових досліджень - 2005” (Полтава, 2005), «Методология и технологии образования в 21 веке: математика, информатика, физика» (Мінськ, 2005), «Особистісно орієнтовані педагогічні технології у початковій освіті» (Тернопіль, 2006), «Розвиток освітньо-виховного простору в Карпатах в умовах глобалізації: стан, проблеми, перспективи» (Івано-Франківськ, 2008); на всеукраїнських конференціях «Творча особистість учителя як передумова інноваційних процесів у початковій школі» (Житомир, 2004), «Формування професійної компетентності майбутніх

педагогів» (Кривий Ріг, 2008); методологічних семінарах педагогічних кафедр Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського (2002-2008).

Кандидатська дисертація з теми «Формування відповідального ставлення учнів до навчання у колективній пізнавальній діяльності» захищена в 1994 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської дисертації не використано.

Структура та об'єм роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який нараховує 536 найменувань, у тому числі 15 іноземною мовою, та додатків. Загальний зміст дисертації викладено на 361 сторінці і містить 20 таблиць, 5 рисунків, що охоплюють 3 сторінки основного тексту. Додатки обіймають 67 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено його науковий апарат, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення, висвітлено методи дослідження; подано відомості про зв'язок роботи з

науковими планами і програмами, експериментальну базу дослідження, апробацію його результатів.

У першому розділі «Теоретичні засади підготовки вчителів початкової школи до професійної діяльності» подано ретроспективний огляд становлення системи підготовки вчителів початкових класів, схарактеризовано основні напрями розробки науково-теоретичних засад підготовки вчителів початкової школи до професійної діяльності, культуровідповідність як новий етап розвитку теорії і практики сучасної освіти, проаналізовано відображення феномена «культура вчителя» у науково-педагогічних дослідженнях.

Проблеми підготовки вчителів до професійної діяльності не можуть обговорюватися поза межами практики початкової школи, де відбувається їхня діяльність, що реально відповідає на запити суспільства, відтворює особистість учителя у ставленні до дітей, умінні їх навчати і виховувати. Багатьма дослідженнями доведено, що початкова школа порівняно з іншими ланками освіти, має досить тривалу історію (О.Булкин, І.Важинський, Н. Валіахметова, Л.Хомич та інші). Найбільш інтенсивно вітчизняна початкова школа почала розвиватись із середини ХІХ століття, коли перед суспільством відкрився шлях капіталі-

стичного розвитку. Поряд зі становленням і розвитком початкової школи складалася система підготовки вчителів, що забезпечувалася створенням спеціальних навчальних закладів.

Наприкінці XIX – початку XX століття активізувалися пошуки змісту загальноосвітнього і професійного компонентів підготовки вчителів початкової школи, форм і методів організації цього процесу, що сприяло збільшенню термінів навчання у закладах, де відбувалася ця підготовка. Прийняття у суспільстві закону про обов'язкову початкову освіту вплинуло на кількість навчальних закладів, що здійснювали спеціальну підготовку вчителів для початкової школи. Різноманітність їх типів сприяла накопиченню різноманітного практичного досвіду підготовки вчителів до навчання і виховання дітей у початковій школі, відтворення його у змісті підготовки вчителів до професійної діяльності. З урахуванням підготовки вчителя як громадського діяча склалися вимоги щодо змісту професійної підготовки і компетентності вчителя початкових класів.

Реформування початкової школи у другій половині XX століття позначилося на процесі підготовки майбутніх учителів у середніх і вищих навчальних закладах. Було внесено зміни до змісту підготовки, збільшено кількість

навчальних годин на вивчення предметів психологічного і педагогічного циклів; посилено практичну спрямованість підготовки, введено нові навчальні дисципліни та методики навчання. Змінювалася програма педагогічних практик, їх тривалість; посилювалась увага до науково-дослідної і самостійної роботи студентів (К.Авраменко, І.Артем'єва, Л.Будаєва, О.Дубасенюк, О.Замашкина, І. Ковчина та ін.)

В останні десятиріччя особлива увага науковців приділялася визначенню шляхів та засобів переходу на суб'єкт-суб'єктну, гуманістичну, особистісно зорієнтовану парадигму освіти, впровадженню нових інформаційних технологій, удосконаленню змісту педагогічної освіти. Реалізовані впродовж 80-90-х років минулого століття і на початку XXI, ці зміни характеризують сучасний стан підготовки вчителів початкової школи у вищих навчальних закладах.

Критичний аналіз і узагальнення набутого досвіду в організації навчально-виховного процесу початкової школи, навчання і виховання учнів у навчальних закладах різного типу знайшли своє відображення у створенні методичної і науково-теоретичної бази початкової освіти. У свою чергу, це сприяло вдосконаленню змісту підготовки майбутнього вчителя, визначенню її структурних

компонентів та їх співвідношенню. Тематика теоретичних і науково-методичних досліджень відображає основні напрями оптимізації процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності у вищих навчальних закладах. Зміна цінностей сучасної освіти, конкретизація її спрямованості на розвиток особистості в контексті культури призвели до змін у змісті й технології підготовки вчителя початкових класів до професійної діяльності. Ці зміни зумовлювалися потребами оновлення змісту освіти в умовах чотирирічної початкової школи, забезпечення диференціації та індивідуалізації навчання; використання методик і технологій, адекватних віку дитини, які б зберігали її здоров'я; оцінювання навчальних досягнень молодших школярів в умовах безоцінного навчання (Ш.Амонашвілі, Н.Бібік, О.Савченко, Г.Тарасенко та ін.).

Сучасний етап розвитку всіх ланок системи освіти визначається вимогами гуманізації, демократизації навчально-виховного процесу, його реалізації на засадах принципу культуровідповідності. Культурологічний підхід у дослідженні проблем педагогічної освіти є сукупністю теоретико-методологічних положень та організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на освоєння і трансля-

цію педагогічних цінностей і технологій, що забезпечують самореалізацію особистості вчителя у професійній діяльності. При цьому основна увага приділяється не спеціальним знанням, технологіям, а загальній і професійній культурі вчителя, що забезпечує його особистісний розвиток, вихід за межі освоєних норм професійно-педагогічної діяльності, здатність створювати і передавати зразки поведінки, мислення і діяльності, що мають цінність для інших, тобто є культуровідповідними (Г.Балл, І.Бех, Б.Бім-Бад, Є.Бондаревська, В.Гриньова, О.Данилюк, М.Євтух, Н.Кічук, О.Савченко, Л.Хомич, О.Шевнюк та ін.).

Визнано, що професійне становлення педагога в культурі відбувається у процесі його підготовки до професійної діяльності. Натомість розбіжності й розмаїття визначень, поданих у працях науковців, не розкривають природу й об'єктивні джерела розвитку таких феноменів, як загальна культура вчителя, педагогічна, методична, методологічна, професійна культура та ін. Відсутність науково обґрунтованої позиції у цьому питанні не дозволяє створити цілісне уявлення щодо зв'язків і підпорядкованості означених феноменів, побудувати єдину картину їх походження і розвитку, можливості формування в умовах підготовки вчителя до професійної діяльності у ВНЗ.

У другому розділі «Професійно-педагогічна культура вчителя початкових класів як категорія педагогіки» обґрунтовано логіку категоріального аналізу феномена «професійно-педагогічна культура вчителя початкових класів», визначено професійно-педагогічну культуру вчителя початкових класів у контексті категорій якості та кількості, сутності та існування, у суб'єкт - об'єктному вимірі.

У сучасних науково-педагогічних дослідженнях, присвячених проблемі формування певного виду культури вчителя домінують три основні методологічні підходи: ціннісний (аксіологічний), діяльнісний і особистісний. Основу ціннісного підходу складає традиція визначати культуру як об'єктивну по відношенню до людини реальність — сукупність досягнень суспільства в його матеріальному і духовному розвитку, що виявляють ціннісне ставлення людини до довкілля. Ціннісна теорія культури підкреслює роль і значення ідеальної моделі, в якій діє механізм входження культурних цінностей у внутрішній світ людини. Сутність культури розкривається як сукупність духовних цінностей, створених людством. Цінності як способи регуляції людської діяльності, поведінки є найбільш складним компонентом культури. Людина завжди діє у просторі загальнолюдських цінностей, що виявляють себе в певній ку-

льтури. Вона є одночасно об'єктом культурних впливів суспільства і суб'єктом, який творить нові цінності.

Ціннісна або аксіологічна концепція культури виходить з того, що в будь-якому елементі культури важливим є не сам предмет, а його значимість для людей, такі його властивості, які виходять за межі його реального буття і визначають спроможність бути значущим у соціумі, для забезпечення життєдіяльності людини як соціальної істоти (Г.А. ванесова, О. Арнольдов, В. Барулін, Е. Бистрицький, Г. Вижлецов, М. Чавчавадзе та ін.).

Діяльнісний підхід у визначенні культури ґрунтується на тезі, що за своєю суттю вона відбиває спосіб, якими створювалися предмети культури. Ця ідея реалізується у діяльнісній теорії культури вчителя, де вона характеризується як специфічний спосіб його діяльності, в якому відбивається механізм екстеріоризації: перетворення сил і здібностей учителя в об'єктивні соціально значущі продукти педагогічної діяльності та відповідні цінності (Є. Бондаревська, С. Кулевич, М. Розов, В. Семенов, О. Шевнюк та ін.).

Особистісний підхід полягає у розумінні культури як середовища, в якому зростає особистість, і що стимулює цей розвиток. У теоріях, які створювалися на засадах

означеного підходу, під культурою розуміють усі прояви людської суб'єктивності, властивості і якості людини, що характеризують міру культурності суспільства, культуру історичної епохи в її людському вимірі (рівень свободи, моральності, духовності людей, їхніх здатностей до культурного саморозвитку тощо). Людина визнається дійсним творцем культури, а механізмом її розвитку в культурі є персоналізація (О. Арнольдів, М. Бахтін, В. Бенін, О. Газман, С. Голенков та ін.). У контексті означеного підходу особистість виступає спадкоємцем історичних надбань людства та їх творцем для нових поколінь.

Важливо, що культура вчителя у всьому розмаїтті методологічних підходів до її прояву визнається одним із новоутворень, що формується у процесі підготовки педагога до професійно-педагогічної діяльності, поряд із готовністю, компетентністю, педагогічною майстерністю, професіоналізмом тощо. Поняття «загальна культура», «педагогічна культура», «професійна культура» використовуються у наукових і навчально-методичних джерелах для характеристики особливостей діяльності вчителя чи його особистості. Проте поняття «професійно-педагогічна культура вчителя» не знайшло свого науково-теоретичного обґрунтування як феномен педагогічної реальності, що

зумовлює потребу в розкритті механізмів його виникнення і розвитку, а також форм існування.

Аналіз наукових досліджень, присвячених проблемі формування культури вчителя, засвідчує, що її науково-теоретичне осмислення відбувається на засадах визначення основної дефініції «культура», що наводяться у працях філософів. Проте дослідники використовують її і наповнюють новим змістом через власне розуміння природи і сутності означеного феномена, враховуючи лише такі особливості, які відповідають меті дослідження, що виконується. Недостатня увага до використання філософських узагальнень у поясненні явищ, що спостерігаються у контексті культури вчителя, заперечує можливості виявлення їх світоглядного сенсу, співставлення та упорядкування з позиції відображення у них загальних законів і закономірностей її розвитку як суспільного і педагогічного явища.

Зважаючи на це, при визначенні змісту і послідовності завдань, спрямованих на обґрунтування сутності та структури професійно-педагогічної культури вчителя початкової школи як феномена педагогічної реальності, ми виходили з того, що результати будь-якого наукового дослідження набувають свого теоретичного і

прогностичного значення за умови пояснення механізмів виникнення і розвитку явища, що досліджується, форм і способів його існування. Рівень наукової теорії вимагає побудови логіки і методології дослідження за визначеними філософськими категоріями і законами, на підставі яких проводиться узагальнення. Вони ж забезпечують реалізацію основних функцій наукової теорії: онтологічної, гносеологічної та методологічної.

Потреба дослідження феномена професійно-педагогічної культури вчителя початкової школи в межах певних філософських категорій зумовлена особливостями соціального знання, яке на відміну від природничо-наукового, немає суворо локалізованої реальності. Найбільш гостро це виявляється у гуманітарному знанні, яке відображає мотиваційно-сміслові, ціннісні чинники і цільові залежності, що належать суб'єктивному світу дослідника. Зважаючи на це, обґрунтування сутності феномена «професійно-педагогічна культура вчителя початкової школи» відбувалось у межах філософських категорій якості, кількості, сутності й існування методом поступового сходження від загального й абстрактного до окремого й одиничного.

Аналіз філософських джерел виявив, що феномен ку-

льтури є історично обумовленою категорією, яка містить багато значень і сенсів. Вони склалися та набували своєї трансформації відповідно досягнень людства в усвідомленні та перетворенні довкілля. Усі матеріальні і нематеріальні результати перетворювальної діяльності людини з часом стали узагальнюватись і закріплюватись у контексті категорії культури. Термін «культура» став використовуватися для позначення широкого кола предметів, процесів, явищ, які мали людське походження (М.Бахтін, Г. Вижлецов, М. Каган, Л. Коган, В.Межуєв та ін.).

З урахуванням ознак культури, виявлених за результатами аналізу в опозиціях «природне - штучне», «матеріальне-ідеальне», «біологічне-соціальне», в дослідженні прийнято за основу таке визначення: культура - це сукупність штучних за природою, людських за походженням, соціальних за призначенням матеріальних об'єктів, у яких відтворено потреби, ідеї, образи світу людини, досвід їх виготовлення, використання та оцінювання в умовах соціальної взаємодії і співпраці. У культурі відбивається і стверджується здатність людини створювати свій власний світ, відмінний від світу природи.

Педагогічна культура є похідним від феномена «культура». За своїм змістом і формами вона представляє

самостійний напрям у розвитку практичної людської діяльності, що виконує у загальному контексті культури функцію збереження людського досвіду у створенні предметів культури у всьому їх розмаїтті. Педагогічна культура - це сукупність штучних за природою, людських за походженням, соціальних за призначенням, різноманітних за формою і способом здійснення, об'єктивованих у самій людині практик навчання і виховання, у яких відтворено спосіб наслідування і збереження людського досвіду з виготовлення, використання та оцінювання в умовах соціальної взаємодії предметів культури. За своїм змістом і походженням педагогічна культура відображає і акумулює увесь різноманітний соціальний досвід навчання і виховання, набутий у різних сферах людського буття, різних формах його організації, на різних історичних етапах розвитку соціальності самої людини і людства в цілому. Носіями і творцями педагогічної культури виступають усі члени суспільства, організовані в певні соціальні групи, в яких відтворюється досвід їхньої соціальної взаємодії, ставлення до довкілля та його перетворення відповідно власних потреб та інтересів.

Професійно-педагогічна культура – це особливий різновид педагогічної культури, в якому сконцентровано

досвід спеціальної інституціолізованої суспільної практики організації навчання і виховання підростаючого покоління у закладах освіти для задоволення конкретних потреб певного суспільства, способів реалізації освітньо-педагогічної діяльності, соціальних вимог, що її унормовують, та способів оволодіння певною діяльністю. На відміну від педагогічної культури, носієм, джерелом створення і відтворення професійно-педагогічної культури є професійна група педагогів, яка сама диференціюється за ознакою спеціалізації у діяльності, що виконується у системі суспільного виробництва, закріпленого за означеною професією - освіті.

У словосполученні «професійно-педагогічна культура вчителя початкової школи» поняття «культура» є констатуванням людської і тому штучної форми досвіду, завдяки якому має вирішуватися це завдання; «педагогічна» - зазначає специфічну форму і зміст досвіду, засобами якого забезпечується вирішення поставленого завдання; «професійна» визначає суспільний контекст, у межах якого педагогічна культура вчителя початкових класів існує і реалізується як цілісний, суспільно значущий досвід.

Професійно-педагогічна культура є підструктурою

професійної підготовки вчителя, що виявляє якісну характеристику його діяльності. Вона охоплює:

- ціннісно-смыслову позицію особистості, що ґрунтується на усвідомленні соціальної і особистісної значущості професії учителя;
- способи професійної діяльності вчителя, формування яких у цілісному педагогічному процесі відбувається на суб'єкт-суб'єктному рівні у взаємодії когнітивного, діяльнісно-поведінкового і ціннісно-орієнтаційного компонентів;
- характер взаємовідносин учасників педагогічного процесу;
- настанову на вдосконалення, саморозвиток, самореалізацію творчої особистості.

Відтворюючи загальну структуру культури і виокремлюючись у надрах педагогічної культури, професійно-педагогічна культура вчителів початкової школи виявляє свою сутність через:

- наявність артефактів, у яких відтворено досвід навчання і виховання дітей в умовах початкової школи, набутий педагогічною діяльністю особливої професійно підготовленої групи вчителів;
- систему професійно-визначених правил, моральних

норм поведінки, що регулюють відносини вчителя початкових класів з учнями, їхніми батьками та іншими учасниками педагогічного процесу;

- систему документів, що регламентують визнані суспільством цілі, засоби, принципи здійснення професійно-педагогічної діяльності вчителя у початковій школі у вигляді навчальних планів, навчальних програм, підручників, методик навчання, інструкцій тощо;

- систему цінностей, що визначають соціальний і професійний статус учителя початкової школи в суспільстві й системі освіти, його права і обов'язки, професійні вимоги щодо його особистості;

- систему знань, де у знаковій формі відображено наявні в суспільстві і в самій педагогічній дійсності уявлення щодо змісту початкового навчання, його ролі в розвитку дитини та її життєдіяльності; сутності, структури, змісту і технологій професійно-педагогічної діяльності вчителя початкової школи.

У сучасній освіті професійно-педагогічна культура вчителів початкової школи виявляє себе в різноманітних методиках і технологіях навчання і виховання, які реалізуються на різному навчальному матеріалі (навчальних предметах), з різною метою, але в єдиних за віком і

соціальним статусом групах дітей, у єдиних закладах початкової освіти.

Аналіз професійно-педагогічної культури у вимірі суб'єкт-об'єктного відношення засвідчує, що складовими професійно-педагогічної культури вчителя початкової школи є: когнітивний компонент як система знань про цілі, призначення, способи реалізації діяльності вчителя у системі початкової освіти; дитину як об'єкта і суб'єкта освітнього процесу; способи використання цих знань у межах гуманістично спрямованої взаємодії учителя і його учнів як учасників навчально-виховного процесу; діяльнісно-поведінковий компонент як система культуровідповідних дій учителя початкових класів, його поведінки, навичок регулювання дій і вчинків усіх учасників навчально-виховного процесу за нормами, що визнані суспільством; ціннісно-орієнтаційний компонент як система моральних орієнтирів, настанов і мотивів, що визначають гуманістичну спрямованість дій учителя на забезпечення в освітньому середовищі потреб, інтересів і можливостей кожного учня та інших учасників педагогічного процесу.

Реалізація означених компонентів професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів вимагає спеціальної підготовки вчителя, здатного ввести дитину в ку-

льтуру, навчити її бачити, відчувати, розмірковувати, адаптуватися до життя, здійснювати активну творчу самореалізацію і життєве самовизначення у межах наявного в суспільстві культурного досвіду. Учитель має усвідомлено будувати свою професійну діяльність у культурних формах, організовувати освітній простір таким чином, щоб культуровідповідне буття актуалізувалось і для нього, і для дітей, учнів початкових класів, включених у цей простір.

У третьому розділі «Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи» розкрито сутність практико-орієнтованого підходу як методологічного концепту гуманітарного пізнання, схарактеризовано особливості змісту і методу пізнання професійно-педагогічної культури в контексті практико-орієнтованого підходу, визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів на засадах практико – орієнтованого підходу.

Обговорюючи шляхи і засоби гуманізації освіти, дослідники наголошують на тому, що однією з найгостріших проблем залишається підготовка вчителя у вищій школі, її культуровідповідність. Спроби вирішити проблему з пози-

цій культурологічного, антропологічного, аксіологічного, особистісного, діяльнісного, компетентнісного та інших методологічних підходів не дали бажаного результату: набуваючи нового обсягу знань, удосконалюючи свої професійно значущі навички і вміння, сучасний учитель не набуває якості особистості, яка діє і творить культуровідповідно у педагогічній професії.

Критика сучасної освіти, яка розпочалася наприкінці ХХ століття, засвідчує, що способи навчання і виховання людини, які склались упродовж екстенсивного періоду розвитку суспільства, не відповідають умовам його інтенсивного розвитку. Найбільш гостро це виявилось у сфері мислення і принципах організації знання. Учені підкреслюють, що картина світу, що склалася на базі природничих наук і відповідного природничо-наукового мислення, не здатна відтворити світ самої людини і створений людиною світ культури. Дійсність, створена людиною, потребує інших способів пізнання і використання мислення, відмінного від природничого.

Тезою, що є вихідною для гуманітарного знання, слугує розуміння практичної діяльності як суб'єкт-об'єктної взаємодії, наслідком якої є не тільки зміни в довкіллі, а й у самому суб'єкті. У природничому знанні і відповідних його

му процедурах пізнання, способах мислення увага сконцентрована на об'єкті, який пізнає та переробляє людина. У гуманітарному знанні - вона зосереджується на самому суб'єкті, на тому, що відбувається з ним і в ньому у процесі взаємодії з об'єктом пізнання і діяльності. Природничі знання народжуються у процесі пізнання властивостей природи і відображає тільки цю природу. Гуманітарне знання народжується з усвідомлення практики, яка спонукала людину до взаємодії з природними об'єктами і призвела до їх зміни.

У процесі соціального пізнання практика слугує не тільки критерієм істини, але й простором, де виявляється активність суб'єкта, діалектика об'єкт-суб'єктної взаємодії, її цінність для інших суб'єктів. Однак у гуманітарному знанні практика визначає його істинність, достовірність тільки для певних історичних і соціальних умов.

З погляду практико-орієнтованого підходу, соціальна дійсність постає як сукупність людських практик, навичок, умінь, способів дії, звичаїв, сформованих у певній культурі і відбиває її конкретний зміст. Практики – це упорядковані сукупності реальних дій, знань, навичок і вмінь, сконцентровані в певних точках соціального простору в межах виконання людиною конкретних соціальних ролей.

Тільки оволодіваючи набором практичних дій, тобто сукупністю конкретних уявлень, навичок, умінь, способів дії, представлених у культурі, індивід набуває своєї соціальної визначеності, стає кимось.

Практичне знання складає тло, реальну основу, на якій виникають і формуються різні знакові системи, «мови». У практико-орієнтованому підході рефлексія практик постає не тільки як спроба усвідомити дії конкретної людини, яка створила певну практику, але й спосіб осмислити соціум, гармонізувати індивідуальне і соціальне життя. Описані у вигляді теоретичного знання, де разом із самою дією присутня людина, яка певним чином відноситься до світу, практики стають моделями її дії, поведінки, певного ставлення до світу. Зіткнення окремої людини з дійсністю опосередковує зміст теоретичних моделей, що носять надіндивідуальний характер. Саме уявлення людини про дійсність стає конструктивним елементом створюваних нею моделей діяльності. При цьому моделі, втілені в теоретичному знанні, стають для інших текстом, який потрібно прочитати, щоб зрозуміти і відтворити людину, яка їх створила.

Методологія, що спирається на дослідження практик, їх формування, функціонування і зміни, вимагає перебігу від

пізнання теоретичних конструкцій соціальних явищ до конкретного дослідження самої реальності, дозволяє поєднати науково-теоретичний підхід з описом конкретних явищ, соціальною структурою і діяльністю конкретних індивідів. При цьому культура, що відображає соціальну реальність, постає як взаємодія і взаємообумовленість трьох сфер: соціальної системи як сукупності умов для здійснення практики і відтворення соціальних ролей; індивіда, представленого сукупністю практичних навичок, умінь, ціннісних орієнтацій, способів мислення та свідомості; знакових систем як способів опредмечування, кодування ідеології людини, картини світу в її свідомості і продуктах діяльності.

У практико-орієнтованому підході взаємозумовленість означених сфер виявляється через трансляцію практичного знання, його форму і зміст, у яких об'єктивовано та акумульовано досвід індивіда щодо створення засобами діяльності предметів культури.

При виявленні змісту і методу практико-орієнтованого підходу як методології пізнання професійно-педагогічної культури вчителя визначальним є розуміння того, що об'єктом пізнавального відношення є штучний світ, створений людиною для ствердження своєї суті. Гуманіта-

рність будь-якого знання визначається дослідженням не матеріальності світу культури, а його суб'єктності. Об'єкт гуманітарного дослідження завжди має суб'єктивний, людський вимір. Об'єктом пізнання у практико-орієнтованому підході виступає конкретна практика культуровідповідної і соціально доцільної діяльності вчителя з навчання і виховання дитини в системі початкової освіти, в початкових класах. Суб'єктом виступає сам учитель, його персона, особистість, усвідомлювана в контексті сучасних йому соціальних обставин і наявної культури суспільства.

Пізнання мети конкретизується у цілях та цінностях, що спонукали вчителя до навчання і виховання дитини і реалізуються у результатах його педагогічної діяльності. Результат практики пізнається через конкретні знання, уміння, навички, в яких виявляються навченість і вихованість його учнів. Засоби педагогічної діяльності складають інструменти (методики, підручники, прийоми), за допомогою яких учитель досяг означених результатів.

Відомо, що в межах пізнання культуровідповідності буття людини текст стає матеріальним виразом духовної культури, джерелом пізнання соціально-культурної реальності в її історичному, суспільному й індивідуа-

льному контекстах. Труднощі полягають у тому, щоб розпредметити суб'єктивні сенси, що об'єктивовані в текстах, почути через текст голос його творця і таким чином зрозуміти його дух і дух часу, коли він створював свій текст. Символічні засоби, знаки, тексти, що дозволяють людині вступати в комунікацію з іншими, орієнтуватись у просторі, вчені називають мовою культури. Мова культури є універсальною формою осмислення реальності, в якій організуються усі новостворені і вже наявні уявлення, сприйняття, образи та інші конструкції, що є носіями сенсу. Народжуючись у практиці соціальної взаємодії, обслуговуючи її, мова фіксує уявлення людини та її ставлення до цих уявлень. У вигляді знаків, що упорядковані в певних текстах, мова забезпечує трансляцію індивідуального досвіду іншим, виявляє його соціально значущий сенс.

Мовою професійно-педагогічної культури виступають педагогічні поняття і категорії, які використовуються учителями-професіоналами для позначення явищ педагогічної реальності, процесів і феноменів, що виявляють особливості організації та існування цієї реальності в умовах спеціального закладу освіти – початковій школі. Уміння однаковим способом кодувати повідомлення, що стає

нормою для певної спільноти, професійного співтовариства, забезпечує простір, у межах якого кожний член цього співтовариства встановлює і відчуває зв'язок зі своїми колегами.

Знаки та їх системи, за допомогою яких відбувається кодування повідомлень про реальні практичні дії учителя з навчання і виховання, стають не тільки засобами організації, опису практики певної педагогічної діяльності вчителя, а й елементами самої професійно-педагогічної культури. Вони утворюють її духовний шар, що перетворює стихійну і невпорядковану практику педагогічної діяльності в упорядковану і керовану певними нормами, еталонами практики професійно-педагогічної діяльності.

Сучасні наукові концепції усвідомленого навчання (О.Леонтьєв), становлення професіонала у процесі підготовки до професійної діяльності (О.Саннікова) засвідчують, що формування професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи на засадах практико-орієнтованого підходу у процесі підготовки у вищому навчальному закладі вимагає відтворення сукупності педагогічних умов, а саме:

- відображення у змісті навчальних предметів професійно-педагогічної культури вчителя як соціально, істори-

чно та суб'єктно-персоніфікованого феномена;

- використання у навчальному процесі пізнавальних ситуацій, що спонукають майбутніх учителів до усвідомлення змісту і засобів професійної діяльності крізь призму їхньої відповідності історичним і соціальним обставинам;
- упровадження інтерактивних форм навчання, що сприяють набуттю майбутніми вчителями особистісного досвіду організації навчання і виховання учнів за відповідними культурними зразками і нормами професійної діяльності.

У четвертому розділі «Експериментальне дослідження формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів на засадах практико-орієнтованого підходу» розкрито логіку і методику організації експериментального дослідження формування професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи на засадах практико – орієнтованого підходу, подано аналіз об'єктивних передумов формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи в навчальному процесі ВНЗ, схарактеризовано стан сформованості професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи і студентів випускного курсу, описано експериментальну технологію формування

професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи на засадах практико – орієнтованого підходу та результати порівняльного аналізу рівнів сформованості професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів на констатувальному і прикінцевому етапах експериментального дослідження.

Проведення експериментальної роботи базувалося на таких положеннях:

- підготовка майбутнього педагога до професійно-педагогічної діяльності забезпечується оволодінням і усвідомленням усіх структурних компонентів формування професійно-педагогічної культури (когнітивного, діяльнісно-поведінкового, ціннісно-орієнтаційного) на рівні теорії і практики;

- формування професійно-педагогічної культури у процесі підготовки вчителів початкової школи до професійної діяльності визначається ступенем усвідомлення ними структури і змісту компонентів цієї діяльності в певному історичному контексті, готовністю до гнучкого й оперативного їх перетворення залежно від змісту педагогічної ситуації і поставленої мети;

- у структурі діяльності актуалізується, виконуючи регулятивну функцію, тільки той зміст професійно-

педагогічної культури, який у результаті навчання суб'єкта наповнюється значущим для нього особистісним сенсом.

Розробляючи систему критеріїв для оцінювання рівнів підготовки вчителів, було враховано, що ця підготовка базується на трьох компонентах, кожний з яких може функціонувати і розвиватися самостійно в межах професійно-педагогічної культури вчителя. Однак у контексті професійної діяльності педагога ці компоненти обов'язково зумовлюють один одного і забезпечують культурну відповідність цієї діяльності тільки цілісно, взаємодіючи як система. З урахуванням означених міркувань для оцінювання рівнів сформованості професійно-педагогічної культури педагогів-практиків і студентів, які брали участь в експерименті, використовувалися три критерії:

- обізнаність як вимір ступеня володіння знаннями в галузі норм професійно-педагогічної культури, що визначають дії педагога і його вихованців у просторі педагогічного процесу, мету їхньої спільної діяльності і способи її досягнення;

- навченість як вимір ступеня практичного використання культуровідповідних норм професійної діяльності у процесі організації дій і співпраці учасників педагогічного процесу;

- схильність як вимір ступеня потреби і спроможності реалізовувати культуровідповідні способи професійно-педагогічної діяльності та вдосконалювати їх у власній педагогічній практиці.

Показниками когнітивного компонента професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи за критерієм обізнаності були знання: про історичний досвід навчання і виховання дитини в початковій школі; вимоги, що визначають зміст і організацію навчання і виховання дитини в початковій школі; вимоги, що визначають способи взаємодії з учнями у процесі навчання і виховання; систему суспільних нормативів, що регламентують діяльність учителя у початковій школі; методики навчання і виховання учнів у початковій школі.

Показниками діяльнісно-поведінкового компонента за критерієм навченості виступали вміння: використовувати різноманітний педагогічний досвід у навчанні і вихованні дитини в початковій школі; обґрунтовувати свої дії вимогами щодо змісту навчання і виховання дитини в початковій освіті; проводити навчання і виховання дітей у різноманітних організаційних формах; користуватися нормативними документами при плануванні і розробці перспективних і поточних планів роботи з дітьми;

здійснювати навчання і виховання дітей за інноваційними методиками.

Показниками ціннісно-орієнтаційного компонента за критерієм схильності були: наявність особистісних цілей професійної діяльності вчителя; ставлення до дитини як суб'єкта навчально-вихованого процесу; особиста відповідальність за результати навчання і виховання дитини в початковій школі; критичне ставлення до власної професійної діяльності та її результатів; творче ставлення до способів організації навчально-виховного процесу та їх удосконалення.

З метою отримання надійних і об'єктивних емпіричних даних в експерименті, крім постійних факторів (А - педагогічні умови формування професійно-педагогічної культури вчителя, В – практико-орієнтований підхід) було передбачено врахування низки варійованих факторів. При визначенні цих факторів ми виходили з того, що на результати підготовки студентів до професійної діяльності впливають не тільки зовнішні чинники, пов'язані з організацією і змістом цього процесу, але й внутрішні, якими визначається ставлення самих студентів до навчального процесу, їхні зусилля досягти певних результатів. До них увійшли: активність студентів у навчальній діяльності;

інтерес до професії учителя початкової школи; самостійність як риса особистості; професійна спрямованість особистості; якість теоретичної і практичної підготовки.

Аналіз чинних навчальних планів, програм та навчальних курсів факультетів підготовки вчителів початкових класів за спеціальністю 6.010100 - „Початкове навчання” дозволив констатувати, що, з одного боку, за обсягом часу у процесі педагогічної теоретичної і практичної підготовки є реальні передумови для формування професійно-педагогічної культури в майбутніх учителів початкової школи. З іншого, - у змісті цієї підготовки така мета не виокремлюється і, відповідно, не досягається. Це підтверджується результатами, що були отримані у процесі обстеження учителів-практиків і студентів випускних курсів за рівнями сформованості в них професійно-педагогічної культури за критеріями обізнаності, навченості і схильності. Високий рівень професійно-педагогічної культури було зафіксовано лише у 2,97% учителів, що за загальною вибіркою складало 1,48%. Для цих учителів були властиві глибока і різнобічна обізнаність у предметі, цілях, засобах професійної діяльності вчителя, різноманітних способах її здійснення, уміння аналізувати та характеризувати їх з позиції суб'єкта цієї діяльності, його можли-

востей у її удосконаленні й змінах. Для них також було характерним схильність до аналізу і узагальнень результативності професійної діяльності вчителя щодо її соціальної цінності, цінності для учнів, батьків, суспільства тощо. Тобто за класифікацією етапів розвитку культури стан їхньої професійно-педагогічної культури збігається з рівнем аксіологічних форм.

Середній рівень було виявлено за загальною вибіркою у 31,78 % осіб. Для цієї групи вчителів і студентів було характерним не тільки розуміння сутності і призначення професійної діяльності вчителя, але й намагання оцінювати та вдосконалювати її з власної позиції, з позиції суб'єкта. Однак, спираючись при цьому на загальні принципи організації цієї діяльності (індивідуальний підхід до учнів, розвивальне навчання, навчання самостійного мислення), вони не виходили за межі власних уявлень і власного досвіду і не робили узагальнень на рівні їх цінності для інших. Відповідно етапам розвитку культури рівень їхньої професійно-педагогічної культури можна віднести до рівня імперативних форм.

Найбільша кількість учителів і студентів виявили низький рівень професійно-педагогічної культури (66,74%). Для цього рівня були властиві обізнаність учителів і сту-

дентів лише на рівні знань про предмет професійної діяльності, її цілі і засоби в тому вигляді, як то описано в підручниках, наявних методиках, методичних інструкціях тощо. Для цієї групи вчителів і студентів типовими були відсутність власного погляду на цілі і способи реалізації професійної діяльності, схильність оцінювати її з позиції учнів, їхніх батьків, адміністрації, суспільства тощо. За своїм змістом рівень їхньої професійно-педагогічної культури відповідав остенсивним формам і виходив за межі формального копіювання наданих і засвоєних зразків діяльності і мислення про неї.

Отже, це підтверджувало, що підготовка вчителів початкової школи у вищих навчальних закладах недостатньо сприяє формуванню у них професійно-педагогічної культури. У тому вигляді, як вона виявляється сьогодні, в ній переважає низький рівень сформованості, в якому домінують остенсивні форми відтворення культурних зразків і норм професійної діяльності вчителя початкових класів при незначній представленості імперативних форм і майже відсутністю аксіологічних форм у відтворенні професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів. У подальшій експериментальній роботі вибірка обстежуваних учителів-практиків і студентів випускних

курсів виступала контрольною групою.

Упродовж 2000-2007 навчальних років підготовка студентів здійснювалася за експериментальною методикою організації навчального процесу, де досліджували педагогічні умови формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи були реалізовані через:

- удосконалення змісту дисциплін педагогічного циклу, наповнення його темами, що розкривають сутність професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів в її історичному і соціальному контексті;
- активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів засобами інтерактивних форм і методів навчання (рольові ігри, тренінги і вправи, круглі столи, дискусії тощо), проблемними завданнями, що спонукали їх до критичного аналізу, рефлексії і самовизначення відносно усвідомлюваних артефактів професійно-педагогічної культури і норм професійно-педагогічної діяльності;
- оптимізацію програми педагогічної практики, наповнення її завданнями, що вимагали від студентів практичного використання різноманітних технологій організації навчально-виховної роботи з учнями початкових класів, обґрунтування доцільності їх вибору і

відповідності задуму їхнього автора.

У 2000-2003 навчальних роках формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів на засадах практико-орієнтованого підходу відбувалось в умовах традиційної академічної системи підготовки (ЕГ1). З 2004 року формувальний експеримент проходив в умовах впровадження кредитно-модульної системи підготовки майбутніх учителів (ЕГ2).

Реалізуючи першу умову – відображення у змісті навчальних предметів професійно-педагогічної культури вчителя як соціально, історично та суб'єктно-персоніфікованого феномена, ми виходили з того, що предметна підготовка розпочинається ще у стінах загальноосвітніх навчальних закладів і триває упродовж усієї професійної діяльності вчителя початкових класів. Предметна підготовка є основою і початком орієнтації майбутнього вчителя у просторі знань, уявлень, що входять до сфери його професійної діяльності. Проте здобуті в такий спосіб знання про складові педагогічного процесу і саму професійну діяльність учителя є фрагментарними, як і відповідні педагогічні теорії.

Цілісне осмислення різнопредметних і різноманітних знань про педагогічний процес та його педагогічні явища

вимагають системного опису, такого, що спирається на виявлення взаємозв'язків між ними в межах єдиного об'єкта. Такою організованістю у дослідженні виступало поняття «культура», навколо якого послідовно розгортався зміст навчальних предметів педагогічного циклу.

У змісті експериментального курсу «Методика організації виховної роботи в початковій школі» відбувалося обговорення професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи у площині конкретних практик виховання дитини, які складались упродовж існування вітчизняної системи початкової освіти та існують сьогодні. Провідна мета курсу привернути увагу майбутніх учителів до осмислення й використання практичного досвіду конкретних учителів, які працюють або працювали в початковій школі, допомогти їм переконатись у необхідності пошуку власного стилю навчально-виховної роботи з учнями; підготуватися до роботи з колективом дітей в урочній і позаурочній діяльності.

Завдання для самостійної роботи студентів опрацьовувалися на практичних заняттях і передбачали: складання каталогу журнальних статей з описом досвіду роботи вчителів з певного напрямку виховання учнів; підготовку рефератів з методики виховної роботи з учнями за певним

напрямом і персоналіями; розробку планів-конспектів виховного заходу (або програму заходів) з певного напряму роботи з учнями 1-4 класів; підготовку і проведення виховного заходу за певною методикою з наступним аналізом його ефективності.

Експериментальним навчальним курсом, у якому реалізовувалась ідея культуровідповідності професійної діяльності вчителя, був курс «Педагогічні технології у початковій освіті». Його зміст дозволяв зосередити увагу студентів на осмисленні практики початкового навчання і виховання дитини на рівні наукових концепцій. Увага студентів концентрувалася на способах і схемах мислення авторів, які їх створювали, аргументах, на які вони спиралися при обґрунтуванні власної позиції щодо організації навчально-виховного процесу в початковій школі.

Окремі розділи курсу були присвячені аналізу ідей, теорії і практики проблемного, розвивального навчання, особистісно зорієнтованого навчання, гуманізації та гуманітаризації, екологізації та валеологізації навчально-виховного процесу в початковій школі тощо. Так само, як і за попередніми навчальними програмами, самостійна робота студентів спрямовувалася на опрацювання першоджерел, складання за їх змістом словників педагогічних те-

рмінів, визначення провідних ідей, реалізованих авторами педагогічних технологій, складових елементів цих технологій, засобів, за допомогою яких вони можуть бути впровадженими у практику роботи вчителя початкових класів. Дібрані студентами матеріали оформлювались у вигляді каталогів, рефератів, доповідей, аналітичних оглядів, наочних схем і таблиць і складала банк інформації, доступний для ознайомлення всім студентам.

Найбільш повно і послідовно в контексті цивілізаційних процесів поняття про культуру і, зокрема, педагогічну і професійно-педагогічну культуру вчителя початкової школи розкривавсь у змісті навчального курсу «Історія педагогіки». Було розроблено експериментальну програму, яка базувалася на представленні студентам історії педагогіки як поступового накопичення і розгортання культурного досвіду індивідуальної і суспільної практики навчання і виховання дитини, її розвитку в різних соціальних системах і супутніх їй суспільних інститутах, під впливом різних чинників. Поняття про культуру, як особливого феномена, створюваного людиною для власного існування, світу штучних речей було провідним у всіх розділах курсу «Історія педагогіки».

Започатковував курс розділ «Освіта і виховання як ку-

льтурний феномен та їх роль у розвитку світової цивілізації». Другий і наступні розділи були присвячені висвітленню артефактів загальної культури, її норм і цінностей, що вплинули на розвиток педагогічної культури, форм і методів різноманітної педагогічної практики, які складались у культурі різних часів. Культурний контекст у змісті питань, які обговорювалися за цими розділами вимагав аналізу й обговорення особливостей суспільних відносин і моральних цінностей, що панували в культурі певного суспільства, здобутків людини в розвитку своїх власних можливостей і уявлень про довкілля, норм, які регламентували її дії і поведінку в цілому і, зокрема – у практиці навчання і виховання дитини.

Окреме питання присвячувалося способу мислення людини про довкілля і саму себе (міфологічне, раціональне, наукове мислення), які певним чином впливали на зміст і способи створення соціально цінної педагогічної практики, цілі організації практики з навчання і виховання дитини.

Кожний розділ курсу був спрямований на усвідомлення студентами становлення і розвитку професійно-педагогічної культури як різновиду педагогічної культури, який склався на певному етапі розвитку суспільства на тлі його

соціально-економічних потреб, науково-технічного прогресу та їх задоволення у створенні суспільної системи освіти. Окрема увага приділялася питанням розвитку системи спеціальної професійної підготовки вчителя як відповіді на запити і потреби суспільства у створенні ефективного суспільного виробництва, проблемам цього виробництва і способах їх вирішення засобами створення професій, зокрема професії учителя. Обговорювалися питання щодо суспільних чинників створення початкової школи, потреб її існування й удосконалення; аналізу практики спеціальної підготовки вчителів для початкової школи, створення на цьому тлі спеціально організованої і керованої суспільством системи підготовки вчителів до професійної діяльності в початковій школі.

У процесі семінарських занять відбувався пошук та аналіз артефактів, у яких було відображено практику роботи початкової школи і підготовки вчителів. З цією метою аналізувалися художні, фольклорні тексти, педагогічна спадщина видатних педагогів і діячів XIX-XX століть, твори зображувального мистецтва тощо. Для усіх семінарських занять було передбачено обговорення питань за таким планом: зміст педагогічних творів і педагогічних ідей мислителів; порівняльний аналіз педагогічної спадщи-

ни мислителів епохи та її спрямованості; складання структурної схеми розвитку педагогічної думки і педагогічної практики в певну епоху.

Для підготовки матеріалів за цими питаннями студенти вивчали авторські тексти, складали реферати за їх змістом із визначенням основних понять, педагогічних ідей, способів аргументації тощо. Усі матеріали, опрацьовані й обговорені зі студентами, узагальнювалися за відповідною схемою, яка дозволяла прослідкувати наступність і творчий розвиток педагогічної практики і педагогічної теорії у контексті культури однієї епохи і різними за історичним часом.

У змісті навчального курсу, який було використано у формувальному експерименті - «Школознавство», - ідеї культуровідповідності набули свого висвітлення у зв'язку з конкретизацією і визначенням змісту суспільних норм, що регламентують професійну діяльність учителя в організації навчально-виховної роботи з дітьми в початковій школі. Започатковувався курс розділом, у якому розглядалася загальна система суспільного керівництва діяльністю початкової школи, характеризувалися рівні цього керування, їх зміни, що відбувались упродовж історичного часу існуван-

ня вітчизняної системи початкової освіти. Окремий розділ курсу було присвячено ролі нормативного регулювання змістом і цілями професійної діяльності вчителя у початковій освіті, його зумовленості суспільними цінностями і способами суспільної взаємодії.

У змісті курсу розглядалися чинні нормативні акти, які регламентують сьогодні діяльність початкової школи, її адміністрації та діяльність учителя початкових класів, їх історична ретроспектива. Окремий розділ курсу присвячувався аналізу змісту нормативних актів і документів, які безпосереднього окреслюють вимоги щодо змісту і організації професійної діяльності вчителя початкової школи.

Реалізуючи другу педагогічну умову формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи - використання у навчальному процесі пізнавальних ситуацій, що спонукають майбутніх учителів до усвідомлення змісту і засобів професійної діяльності крізь призму їх відповідності історичним і соціальним обставинам, ми виходили з того, що традиційно підготовка студентів до професійної діяльності полягає у розгляді його наукових основ і зводиться до засвоєння певних алгоритмів і рецептів вирішення педагогічних ситуацій, що відводять на

другий план роботи зі свідомістю і цінностями особистості, її власним баченням пізнавальної ситуації.

З урахуванням цієї послідовності при вивченні курсів «Методика виховної роботи в початковій школі», «Педагогічні технології у початковій освіті», «Історія педагогіки», «Школознавство» створювалися для майбутніх учителів початкових класів відповідні пізнавальні ситуації. У контексті обговорюваних тем вони вимагали від студентів пошуку і представлення для обговорення у групі інформації, яка засвідчувала б про факти відображення у певній культурі різноманітного досвіду навчання і виховання дитини. У змісті курсу «Історія педагогіки» для цього їм пропонувалося використовувати дані, що представлені: в художній, публіцистичній, науковій, енциклопедичній літературі; альбомах репродукцій народного, зображувального мистецтва; репродукціях і фотографіях, знахідок археологічних розвідувань, експозицій археологічних музеїв тощо. У змісті курсу «Школознавство» такі артефакти розшукувались у збірках законів і нормативних документів, інструктивних наказів і розпоряджень, які представлені в довідковій літературі, відповідних спеціальних виданнях, у педагогічній періодиці, на сторінках Інтернету тощо. За змістом курсу «Методика виховної роботи в початковій

школі» пошук артефактів, які піддавалися подальшому аналізу й обговоренню, відбувався за публікаціями у спеціальних періодичних виданнях, на сторінках педагогічної, місцевої, обласної преси, на сторінках Інтернету. Аналогічні джерела використовувалися для пошуку артефактів, що слугували ілюстрацією практики використання учителями початкової школи різноманітних педагогічних технологій.

У сукупності ці артефакти складали для студентів усю множину і розмаїття уявлень про практики початкового навчання і виховання дитини, які створювались учителями в різні історичні часи, за різних соціальних і суспільних обставин, з різною метою і різними засобами, про можливість їх цілісного усвідомлення як феноменів педагогічної і професійно-педагогічної культури.

Для перебігу від знання артефактів до їх усвідомлення і узагальнення на рівні певних феноменів використовувалися декілька типів пізнавальних ситуацій, які спонукали студентів до подолання відриву теоретичних науково-педагогічних знань від педагогічної реальності. Це були пізнавальні ситуації із визначення понять, причинно-наслідкових відношень, з формулювання узагальнення, з чіткості формулювання проблемних запитань, на усвідомлення відношення “частина-ціле”, взаємообумовленості і взає-

мозалежності цілей і засобів, на операціоналізацію понять, визначення підстав (мотивів), бачення альтернатив і т.ін.

Реалізація третьої педагогічної умови формування професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи – упровадження інтерактивних форм навчання, що сприяють набуттю майбутніми вчителями досвіду пізнання і критичного осмислення практики навчання і виховання учнів за відповідними культурними зразками і нормами професійної діяльності, - розпочиналась у процесі групової роботи студентів із проблемними пізнавальними ситуаціями і завданнями в режимі дискусій, диспутів від простих вправ (наприклад, зробити презентацію добірки матеріалів за нормами, що регламентують взаємодію учителя і учнів у педагогічному процесі) до виконання більш складних завдань (наприклад, виступити опонентом у певній дискусії, розробити сценарій і взяти участь у рольовій грі за певними історичними персоналіями).

Використання у навчальному процесі різноманітних ділових, організаційно-діяльнісних ігор, дискусій, вимагало від студентів чіткого визначення власної позиції щодо обговорюваного питання, уміння її презентувати й аргументувати, відповідно до різних обставин, наявної інформації, еталонів і нормативів, що регламентують

свободу дій у певній ситуації та визначеній позиції.

Метою блоку завдань, які виконували студенти упродовж педагогічної практики було набуття практичного досвіду організації професійної діяльності за різними методиками і педагогічними технологіями, у процесі роботи з різним за своїм складом і можливостями контингентом учнів. Задля цього програмою стажистської педагогічної практики було передбачено прикріплення студентів до паралельних класів, де вони мали змогу реалізувати свої плани-конспекти уроків на різному контингенті учнів. Перед ними ставилося завдання розробити плани-конспекти уроків за вимогами різних педагогічних технологій, з метою досягнення різних цілей і використання різних способів їх досягнення (наприклад, за технологією С.Лисенкової, розвивальною технологією В.Давидова - В.Занкова, технологією винахідницьких завдань тощо).

Після розробки планів конспектів уроків та їх реалізації, дії студентів підлягали рефлексивному аналізу в індивідуальних бесідах і під час групової роботи з методистами з усіма практикантами, які працювали в одній школі. Обов'язковою вимогою було дотримання схеми опису й аналізу ефективності уроку, використання якої було в досвіді студентів-практикантів за виконанням завдань

теоретичної підготовки. Схема передбачала чітке використання педагогічних понять, які позначають дії учителя; наведення аргументів, що пояснювали особистісну позицію студентів щодо цілей, досягнутих у роботі з учнями, доцільності й ефективності використаних методів і прийомів організації навчальної роботи учнів. Таким чином, створювався практичний досвід у майбутніх учителів щодо реалізації професійної діяльності в різному професійно-педагогічному контексті і різних соціально-культурних ситуаціях.

Практико-орієнтований підхід, на засадах якого були реалізовані педагогічні умови формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики, посилював спрямованість пізнавальної діяльності та акцентував увагу студентів на усвідомленні культурно-історичної обумовленості цілей і засобів професійної діяльності, її залежності від соціальних і суспільних обставин, досягнень наукової думки, розуміння призначення початкової освіти в суспільстві й розвитку дитини як особистості та суб'єкта власної життєдіяльності. Він відтворювався у критичному осмисленні й порівняльному аналізі фактів, у яких представлено практичний досвід навчання і виховання дитини в

умовах початкової школи, обставин, що сприяли створенню такого досвіду, його цінності для минулого часу, теперішнього і майбутнього; забезпечував уміння працювати з різноманітними текстами, в яких відображено певний досвід професійної діяльності вчителя з навчання і виховання дитини в початковій школі, аналізувати їх і критично оцінювати з погляду часу його створення та сучасності.

Результати за рівнями сформованості в майбутніх учителів початкової школи професійно-педагогічної культури представлено в таблицях 1 і 2.

Як бачимо, на прикінцевому етапі експерименту найбільша кількість студентів виявили середній рівень професійно-педагогічної культури – 63,4 % (ЕГ1 - 67,5 % та ЕГ2 - 59,37 %, КГ – 31,78 % відповідно; було

Таблиця 1

Рівні сформованості професійно-педагогічної культури студентів-майбутніх учителів початкових класів (за результатами констатувальних зрізів)

Рівні прояву професійно-педагогічної культури	ЕГ1		ЕГ2		Разом за вибіркою	
	Абс	%	Абс	%	абс	%

Високий	-	-	-	-	-	-
Середній	17	10,6	20	12,5	37	11,56
Низький	143	89,4	140	87,5	283	88,44
Разом за групою	160	100	160	100	320	100

Таблиця 2

**Рівні сформованості професійно-педагогічної культури
студентів-майбутніх учителів початкових класів
(за результатами прикінцевих зрізів)**

Рівні прояву професійно-педагогічної культури	ЕГ1		ЕГ2		Разом за експериментальною вибіркою		КГ	
	Абс	%	Абс	%	абс	%	Абс	%
Високий	23	14,37	30	18,76	53	16,6	7	1,48
Середній	108	67,5	95	59,37	203	63,4	150	31,78
Низький	29	18,13	35	21,87	64	20,00	315	66,74
Разом за групою	160	100	160	100	320	100	472	100

11,56 %). Високий рівень засвідчили 16,6 % студентів

(ЕГ1 - 14,37 % та ЕГ2 - 18,76 %, КГ – 1,48 % відповідно; на констатувальному етапі цей рівень був відсутній). 20 % майбутніх учителів початкової школи виявили низький рівень професійно-педагогічної культури (ЕГ1 - 18,13 % та ЕГ2 - 21,87 %, КГ – 66,74 відповідно; на констатувальному етапі таких студентів було 88,44).

Результати констатувального і прикінцевого зрізів дозволили виявити вплив на рівні сформованості у студентів експериментальних груп їхніх індивідуальних особливостей, пов'язаних зі ставленням до навчання і успішністю навчальної діяльності. Для цього отримані дані піддавались обробленню методом кореляційного аналізу за формулою Стьюдента. Виявлено, що найбільш сильний зв'язок існує між сформованістю професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів та їхньою самостійністю у навчальній діяльності ($r = 0,62$). Досить сильним є зв'язок означеної культури з якістю теоретичної і практичної підготовки студентів до професійної діяльності ($r = 0,574$) та активністю у навчальній діяльності ($r = 0,566$). Найменший зв'язок між сформованістю професійно-педагогічної культури студентів та їхнім інтересом до професійної діяльності ($r = 0,293$). Пояснюючи цей факт, можна припустити, що інтерес як психологічний фе-

номен визначає лише загальну спрямованість пізнавальної активності у сферу професійної діяльності вчителя у цілому, тоді як професійно-педагогічна культура складає особливий спосіб відображення цієї сфери у свідомості людини. Без цілеспрямованого оволодіння певними методами виокремлення і структурування у певних знаннях вона може і не потрапити у сферу загальних інтересів особистості.

Отже, аналіз результатів формувального етапу експерименту підтверджує правомірність припущення щодо ефективності визначених педагогічних умов у формуванні професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів та доцільності їх реалізації на засадах практико-орієнтованого підходу. Вони забезпечують формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів незалежно від індивідуальних особливостей, що зумовлені їх спрямованістю на професійну діяльність у певній сфері, інтересом до цієї діяльності. Проте самостійність і активність у початковій діяльності є чинниками, що позитивно впливають на цей процес.

У **висновках** викладено результати дослідження, основні з них такі.

У дисертації подано теоретико-методологічне обґрунтування і нове вирішення проблеми формування

професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи на засадах практико-орієнтованого підходу, що виявляється у педагогічних умовах і технології їх реалізації у підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності у вищих навчальних закладах.

1. Проведене теоретичне і експериментальне дослідження виявило, що сучасна парадигма освіти орієнтує на підготовку підростаючого покоління як суб'єктів культури світу, що базується на гармонії природи, людини і суспільства, природного і людського в самій людині. Натомість досвід освітньої практики і результати наукових досліджень засвідчують, що ця парадигма не забезпечується формальною трансляцією знань від старшого покоління до молодшого, відтворенням культурних здобутків минулого у змісті освіти, а потребує спеціальних зусиль з боку вчителя і його вихованців. Культуровідповідність як принцип, головна ідея сучасного освітнього процесу, пов'язана з пошуками нових підходів у визначенні цілей освіти і способів їх досягнення.

2. Сучасний етап розвитку системи освіти визначається вимогами гуманізації, демократизації навчально-виховного процесу, його реалізації на засадах принципу культуровідповідності. Культурологічний підхід у дослідженні про-

блем педагогічної освіти розглядається як сукупність теоретико-методологічних положень і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на освоєння і трансляцію педагогічних цінностей і технологій, що забезпечують самореалізацію особистості вчителя у професійній діяльності. Культура вчителя у всьому розмаїтті її проявів визнається одним з новоутворень його особистості, що формуються у процесі підготовки до професійно-педагогічної діяльності, поряд з готовністю до діяльності, компетентністю, педагогічною майстерністю, професіоналізмом тощо.

3. Професійно-педагогічна культура – це особливий різновид педагогічної культури, в якому сконцентовано досвід спеціально організованої суспільної практики навчання і виховання підростаючого покоління у створених суспільством закладах освіти для задоволення конкретних потреб, способів реалізації освітньої діяльності, соціальних вимог, що її нормують, та способів оволодіння певною діяльністю. Носієм, джерелом створення і відтворення професійно-педагогічної культури є особлива професійна група педагогів, яка диференціюється за ознакою спеціалізації у діяльності, що виконується у системі суспільного виробництва, закріпленого за

означеною професією - освіті. Відтворюючи за своєю сутністю загальну структуру культури і виокремлюючись у надрах педагогічної культури, професійно-педагогічна культура вчителів початкової школи виявляє свою сутність через наявність артефактів, у яких відтворено досвід навчання і виховання дітей в умовах початкової школи, набутий педагогічною діяльністю особливої професійно підготовленої групи вчителів; систему визначених правил, моральних норм поведінки, що регулюють і регламентують професійну діяльність учителя початкових класів, його відносини з учнями, їхніми батьками та іншими учасниками педагогічного процесу; систему навчально-методичних документів, що регламентують цілі, засоби, методи здійснення професійної діяльності вчителя у початковій школі (навчальні плани, навчальні програми, підручники, методики навчання, інструкції); систему цінностей, що визначають соціальний і професійний статус учителя початкових класів у суспільстві і системі освіти, його права і обов'язки, професійні вимоги щодо його особистості; систему знань, де у знаковій формі відображено наявні в суспільстві і в самій педагогічній дійсності уявлення щодо змісту початкового навчання, його ролі в розвитку дитини та її життєдіяльності; сутності,

структури, змісту і методики педагогічної діяльності вчителя початкових класів.

4. Складовими професійно-педагогічної культури вчителя початкової школи є когнітивний компонент як система знань про цілі, призначення способи реалізації педагогічної діяльності в системі початкової освіти, дитину як об'єкта і суб'єкта освітнього процесу, способи використання цих знань у межах гуманістично спрямованої взаємодії учасників навчально-виховного процесу; діяльнісно-поведінковий компонент як система культуровідповідних дій педагога, його поведінки, навичок регулювання дій і вчинків усіх учасників педагогічного процесу; ціннісно-орієнтаційний компонент як система моральних орієнтирів, настанов і мотивів, що визначають гуманістичну спрямованість дій учителя на забезпечення в освітньому середовищі природних прав і свобод, інтересів кожного учня та інших учасників педагогічного процесу.

5. З позицій практико-орієнтованого підходу, соціальна дійсність постає як сукупність людських практик, навичок, умінь, способів дії, звичаїв, сформованих у певній культурі, в яких представлено її конкретний зміст і сенс. Будь-яка педагогічна практика – це упорядкована сукупність реальних дій, знань, навичок і вмінь учителів,

сконцентрованих у певних точках соціального простору в межах виконання конкретних соціальних ролей. Оволодіваючи набором практичних дій, представлених у педагогічній культурі, людина набуває своєї соціальної визначеності, соціального статусу. Методологія практико-орієнтованого підходу спирається на дослідження усього розмаїття практик навчання і виховання і забезпечується перебігом від пізнання теоретичних конструкцій соціальних явищ до конкретного дослідження їх відтворення у педагогічній реальності. Вона інтегрує сутнісний підхід з описом конкретних явищ, соціальною структурою і діяльністю конкретних індивідів. У контексті практико-орієнтованого підходу професійно-педагогічна культура вчителя початкових класів відображає соціальну реальність у взаємодії і взаємообумовленості трьох сфер: соціальної системи як сукупності умов для здійснення педагогічної практики і відтворення відповідних соціальних ролей; індивіда, представленого сукупністю практичних педагогічних дій, ціннісних орієнтацій, способів мислення та свідомості; знакових систем як способів опредмечування, кодування ідеології конкретного вчителя, усвідомленої ним картини світу і відтворюваної у педагогічній діяльності.

6. Рівні сформованості професійно-педагогічної

культури майбутніх учителів початкової школи на засадах практико-орієнтованого підходу визначено:

за критерієм обізнаності студентів (показники: знання про історичний досвід навчання і виховання дитини в початковій школі; вимоги, що визначають зміст і організацію навчання і виховання дитини в початковій школі; вимоги, що визначають способи взаємодії з учнями у процесі навчання і виховання; систему нормативів, що регламентують діяльність учителя у початкових класах; методика і технології навчання і виховання учнів у початковій школі);

за критерієм навченості студентів (показники: вміння використовувати різноманітний педагогічний досвід у навчанні і вихованні дитини в початковій школі; обґрунтовувати свої дії вимогами щодо змісту навчання і виховання дитини в початковій освіті; навчати і виховувати дітей у різноманітних організаційних формах; користуватися нормативними документами при плануванні і розробленні перспективних і поточних планів роботи з дітьми; здійснювати навчання і виховання дітей за інноваційними методиками);

за критерієм схильності (показники: настанови, що засвідчують про наявність особистих цілей професійної

діяльності вчителя; ставлення до дитини як суб'єкта навчально-вихованого процесу; особиста відповідальність за результати навчання і виховання дитини в початковій школі; критичне ставлення до власної професійної діяльності та її результатів; творче ставлення до способів організації навчально-виховного процесу та їх удосконалення.

7. Формування професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів у процесі підготовки у вищому навчальному закладі до професійної діяльності забезпечувалося сукупністю педагогічних умов, а саме: відображення у змісті навчальних предметів професійно-педагогічної культури вчителя як соціально, історично та суб'єктно-персоніфікованого феномена; використання у навчальному процесі пізнавальних ситуацій, що спонукають майбутніх учителів до усвідомлення змісту і засобів професійної діяльності крізь призму їхньої відповідності історичним і соціальним обставинам; упровадження інтерактивних форм навчання, що сприяють набуттю майбутніми вчителями досвіду пізнання і критичного осмислення практики і виховання учнів за відповідними культурними зразками і нормами професійної діяльності.

8. За розробленою експериментальною технологією

реалізація першої педагогічної умови забезпечувалася доповненням змісту навчальних дисциплін педагогічного циклу артефактами, еталонами і нормативами, які визначали цілі професійної діяльності вчителя у початкових класах, регламентували способи і засоби їх досягнення у певних історичних і суспільних обставинах. Друга педагогічна умова зосереджувала увагу студентів на змісті пізнавальних ситуацій, на матеріалі яких відбувалось усвідомлення майбутніми вчителями мінливості цілей, способів і засобів професійної діяльності, їх зумовленості певними суспільними обставинами, особливостями мислення суб'єктів цієї діяльності, їх соціальним статусом і цінностями, що стверджуються. Третя педагогічна умова реалізувалась у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи через використання в початковому процесі різноманітних ділових, організаційно-діяльнісних ігор, дискусій, зміст і завдання яких вимагали визначення власної позиції щодо вирішуваної проблеми, вміння її презентувати і аргументувати, виходячи з різних обставин, наявної інформації, еталонів і нормативів, що регламентують свободу дій у цій ситуації та визначеній їх позиції.

9. За даними прикінцевого етапу, високого рівня

сформованості професійно-педагогічної культури досягли 16,6% студентів ЕГ і 1,48% КГ. Середній рівень, що виявився в усвідомленні культурного досвіду навчання і виховання учнів в початковій школі, досягли 63,4% студентів ЕГ і 31,78% КГ. 20% студентів ЕГ і 66,74% КГ виявили сформованість професійно-педагогічної культури на низькому рівні.

Проведене дослідження не вичерпує усіх проблем, пов'язаних з формуванням професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи. Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у розробці технології практико-орієнтованої підготовки, перевірки її ефективності на матеріалі різних навчальних предметів та з урахуванням цілей різних освітньо-кваліфікаційних програм.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

Монографії:

1. Пальшкова І.О. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури майбутніх вчителів початкових класів: теоретико-методологічний аспект: Монографія. / І.О. Пальшкова – Одеса, 2008. – 339с.

Навчальні посібники та методичні рекомендації:

2. Пальшкова І.О. Методика формування професійно-педагогічної культури майбутніх вчителів початкових класів: Програма спецкурсу. / І.О. Пальшкова– Одеса: СМІЛ, 2006. – 36 с.
3. Пальшкова І.О. Організація педагогічної практики в педагогічному вузі. / І.О. Пальшкова. - Одеса: СМІЛ, 2006. – 82 с.

Наукові статті у фахових виданнях, затверджених

ВАК України:

4. Пальшкова І.О. Принципи побудови концептуальної моделі професійно-педагогічної діяльності/ І. О. Пальшкова// Наука і освіта. – № 5-6. – Одеса, 2003.– С.109-113.
5. Пальшкова І.О. Методологічні засади вивчення проблеми професійно-педагогічної діяльності в системі вищої педагогічної освіти / І. О. Пальшкова // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. пр. – Вип. 5. – Кривий Ріг: КДПУ, 2003. – С.12-19.
6. Пальшкова І.О. Особливості застосування системного підходу до аналізу професійно-педагогічної діяльності / І. О. Пальшкова // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського: Зб. наук. пр. – Вип. 7-8.– Одеса, 2003.– С.118-127.
7. Пальшкова І.О. Методологічні засади формування

професійно-педагогічної діяльності у майбутніх педагогів / І. О. Пальшкова // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. пр. (спец. випуск). – Вип. 6.– Кривий Ріг: КДПУ, 2003. – С.82-83.

8. Пальшкова І.О. Вивчення особистості вчителя з позицій культурології / І. О. Пальшкова // «Наша школа». – Одеса, 2004. – № 2. – С.5-10.

9. Пальшкова І.О. Поняття та сутність професійно-педагогічної діяльності / І. О. Пальшкова // Людинознавчі студії: Зб. наук. пр. – Вип. 9: Педагогіка. – Дрогобич, 2004. – С.26-38.

10. Пальшкова І.О. Динаміка формування професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів / І. О. Пальшкова // Наука і освіта. – Одеса, 2004. – № 2. – С.91-95.

11. Пальшкова І.О. Теоретичні засади формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя / І. О. Пальшкова // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. пр. – Кривий Ріг: КДПУ, 2004. – № 7.– С. 61-70.

12. Пальшкова І.О. Педагогічні чинники формування професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів / І. О. Пальшкова // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського: Зб. наук. пр. – Одеса, 2004. – № 3-4.– С.114-120.

13. Пальшкова І.О. Теоретичні засади застосування

практико-орієнтованого підходу при формуванні професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів / І. О. Пальшкова // Вісник Київського міжнародного університету: Зб. наук. пр. – Серія: Педагогічні науки. – К., 2004. – Вип. 5. – С.174-185.

14. Пальшкова І.О. Умови та етапи формування професійно-педагогічної діяльності вчителя / І. О. Пальшкова // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: Зб. наук. пр. – Ізмаїл, 2004. – Вип. 17.– С.91-96.

15. Пальшкова І.О. Використання практико-орієнтованого підходу у професійному навчанні майбутніх педагогів / І. О. Пальшкова // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. пр. – Кривий Ріг: КДПУ, 2004. – № 8. – С.81-88.

16. Пальшкова І. О. Організація педагогічного керівництва формуванням професійно-педагогічної культури майбутнього педагога в період педагогічної практики / І. О. Пальшкова // Наука і освіта.– № 1.– Одеса, 2004. – С.109-113.

17. Пальшкова І.О. Методологічне обґрунтування дидактичних закономірностей практико-орієнтованого підходу у професійному навчанні / І. О. Пальшкова // Наука і освіта. – Одеса, 2005. – № 1-2. – С.80-85.

18. Пальшкова І.О. Форми прояву та компоненти

професійно-педагогічної культури вчителя / І. О. Пальшкова // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. – Серія «Педагогіка та психологія». – Чернівці, 2005. – Вип. 244. – С. 122-128.

19. Пальшкова І.О. Педагогічна практика як фактор формування педагогічної культури вчителя початкової школи / І. О. Пальшкова // Наука і освіта. – Одеса, 2005. – № 7-8. – С.58-61.

20. Пальшкова І.О. Про ефективність організації педагогічної практики студентів 2-4 курсів як засобу розвитку педагогічної культури особистості / І. О. Пальшкова // Педагогічні науки.: Зб. наук. пр. – Херсон, 2006. – Вип. XXXXI. - С. 322-325.

21. Пальшкова І.О. Визначення критеріїв зростання професійно-педагогічної культури студентів при реалізації практико-орієнтованого підходу у навчанні / І. О. Пальшкова // Наук.-метод. зб. «Гуманізація навчально-виховного процесу». – Слов'янськ, 2006. – Вип. XXX. – С.51-55.

22. Пальшкова І.О. Вивчення проблеми формування професійно-педагогічної культури майбутніх вчителів початкової школи / І. О. Пальшкова // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. пр. –Кривий Ріг, 2006. – № 15. – С.292-297.

23. Пальшкова І.О. Модель професійно-педагогічної ку-

льтури майбутнього вчителя початкових класів (на засадах практико-орієнтованого підходу) / І. О. Пальшкова // Початкова школа. – Київ, 2006. – №7. – С.48-51.

24. Пальшкова І.О. Особливості практико-орієнтованого підходу при формуванні професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів / І. О. Пальшкова // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: Зб. наук. пр. – Харків, 2006. – Ч. 1. – Вип. 24. – С.131-137.

25. Пальшкова І.О. Структура, критерії та показники професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи в умовах навчання в педагогічному ВНЗ / І. О. Пальшкова // Зб. наук. пр. № 4 (педагогічні науки). – Бердянськ, 2006. – С.158-163.

26. Пальшкова І.О. Педагогічна культура як складова професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів / І. О. Пальшкова // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. – Серія: Педагогічні науки. – Глухів, 2006. – Вип. 8. – С.168-171.

27. Пальшкова І.О. Професійна компетентність як важлива складова професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів / І. О. Пальшкова // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Херсон, 2007. – Вип. XXXXV. – С.329-332.

28. Пальшкова І.О. Визначення структури, критеріїв та показників професійно – педагогічної культури майбутніх

вчителів початкової школи в умовах навчання в педагогічному ВНЗ / І. О. Пальшкова // Молодь і ринок: Зб. наук. пр. – Дрогобич, 2007. – № 11-12 (34-35). – С.35-38.

29. Пальшкова І.О. Формування професійно-педагогічної культури майбутніх вчителів початкової школи: практико-орієнтований підхід / І. О. Пальшкова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Умань, 2007. – Вип. 23. – С.27-35.

30. Пальшкова І.О. Професійно-педагогічна культура: уявлення студентів і вчителів / І. О. Пальшкова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – Ялта, 2008. – Ч. 1. – Вип. 18. – С.159-166.

31. Пальшкова І. О. Проблема формування професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів у наукових дослідженнях / І. О. Пальшкова // Педагогічні науки.: Зб. наук. пр. – Херсон, 2008. – Вип. XXXXIX. – С.279-285.

32. Пальшкова І. О. Історичний аспект підготовки вчителів початкової школи до професійної діяльності як складової професійно-педагогічної культури / І. О. Пальшкова // Наука і освіта. – Одеса, 2008. – № 1-2. – С.80-85.

33. Пальшкова І. О. Компетентнісний підхід до формування професійно-педагогічної культури майбутніх фахівців / І. О. Пальшкова // Педагогіка вищої та середньої

школи: Зб. наук. пр. (спец. випуск). – Кривий Ріг, 2008. – № 22. – С.46-51.

34. Пальшкова І. О. Культурологічний підхід до формування особистості майбутнього вчителя в педагогіці вищої школи / І. О. Пальшкова // Вісник Черкаського університету. – Серія: Педагогічні науки. – Черкаси, 2009. – Вип. 142. – С.99-104.

Наукові статті в зарубіжних виданнях:

35. Пальшкова І.А. Дидактические закономерности практико-ориентированного подхода в подготовке педагога-профессионала / И. А. Пальшкова // *Pedagog – jednej czy wielu drog?* – Czesc 3.– Siedlce, 2005.– С. 177-187.

36. Пальшкова І.А. Формирование готовности будущего учителя к превентивной деятельности с учащимися как важной составляющей их педагогической культуры / И.А. Пальшкова // *Превентивная педагогика – теория и практика: Сб. научн. тр. – Габрово, 2005. – С.356-360.*

Статті у збірниках наукових праць та матеріали наукових конференцій:

37. Пальшкова І.О. Особливості формування професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів: матеріали VII міжн. наук.-практ. конф. [«Наука і освіта '2004»], (10-25 лютого 2004 р.). – Том 40.– Стратегічні напрями ре-

формування системи освіти. – Дніпропетровськ, 2004. – С.43-46.

38. Пальшкова І.О. Зміна уявлень студентів про професійно важливі якості педагога в період педагогічної практики: матеріали міжн. наук.-практ. конф. [«К.Д.Ушинський і сучасність: пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти»], (21-22 жовтня 2004 р.). – Том 1.– Одеса, 2004.– С.190-193.

39. Пальшкова І.О. Організаційний аспект формування професійно-педагогічної культури майбутнього педагога в період педагогічної практики: матеріали III міжн. наук.-практ. конф. [«Динаміка наукових досліджень 2004»], (21-30 червня 2004 р.). – Том 26.– Педагогіка. – Дніпропетровськ, 2004. – С.29-32.

40. Пальшкова І.О. Роль педагогічної практики в формуванні професійно педагогічної культури майбутніх педагогів: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [«Творча особистість учителя як передумова інноваційних процесів у початковій школі»], (27-29 квітня 2004 р.). – Житомир, 2004.– С.57-64.

41. Пальшкова І.О. Використання відеометодичного тренінгу на заняттях з педагогіки у вищій школі: матеріали міжн. наук.-практ. конф. [«Розвиток наукових досліджень 2005»], (7-9 листопада 2005 р.). – Полтава, 2005. – С.65-68.

42. Пальшкова І.А. Развитие творческих способностей

студентов как составляющая педагогической культуры будущих специалистов: материалы междунар. науч.-практ. конф. [«Методология и технологии образования в 21 веке: математика, информатика, физика»], (17-18 ноября 2005 г.). – Минск, 2005. – С.123-126.

43. Пальшкова І.О. Формування творчої особистості вчителя початкових класів засобами впровадження педагогічних ситуацій у навчальний процес вищої школи: матеріали міжн. наук.-практ. конф. [«Особистісно орієнтовані педагогічні технології у початковій освіті»], (4-5 травня 2006 р.). – Тернопіль, 2006. – С.85-88.

44. Пальшкова І.О. Новий напрямок вищої освіти: практико-орієнтоване навчання майбутніх вчителів початкової школи як складова професійно-педагогічної культури: матеріали міжн. симпоз., присвяченого 190 річниці Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського [«Революція в університетській освіті: глобалізація та індивідуалізація – погляд у майбутнє»], (25-30 травня 2007 р.). – Одеса, 2007.– С.99-100.

45. Пальшкова І.О. Педагогічна культура як складова професіоналізму майбутнього вчителя початкової школи: матеріали міжн. наук.-практ. конф. [«Розвиток освітньо-виховного простору в Карпатах в умовах глобалізації: стан, проблеми, перспективи»], (9-11 жовтня 2008 р.). – Івано-

Франківськ, 2009. – С. 179-185.

АНОТАЦІЯ

Пальшкова І.О. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи: практико-орієнтований підхід. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського.- Одеса, 2009.

У дисертації науково обґрунтовано концепцію формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи на засадах практико-орієнтованого підходу. Доведено, що за своїм змістом професійно-педагогічна культура відображає і акумулює лише частину досвіду різноманітної педагогічної практики і педагогічної діяльності. Визначено: компоненти професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи (когнітивний, діяльнісно-поведінковий, ціннісно-орієнтаційний); педагогічні умови її формування (відображення у змісті навчальних предметів професійно-педагогічної культури вчителя як історично, соціально і суб'єктно-персоніфікованого фе-

номена; використання у навчальному процесі пізнавальних ситуацій, що спонукають майбутніх учителів до усвідомлення цілей, змісту і засобів професійної діяльності крізь призму їхньої культурної відповідності історичним і соціальним обставинам; упровадження інтерактивних форм навчання, що забезпечують набуття майбутніми вчителями досвіду пізнання і критичного осмислення практики навчання і виховання учнів за відповідними культурними зразками і нормами професійної діяльності); критерії (обізнаність, навченість, схильність), показники (знання, уміння, настанови) та схарактеризовано рівні сформованості професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів (високий, середній, низький); обґрунтовано і введено в науковий обіг поняття «практико-орієнтований підхід».

Ключові слова: професійно-педагогічна культура, вчитель, початкова школа, педагогічні умови, практико-орієнтований підхід.

АННОТАЦИЯ

Пальшкова И.А. Формирование профессионально-педагогической культуры будущего учителя начальной школы: практико-ориентированный подход. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Южно-Украинский государственный педагогический университет имени К.Д.Ушинского.- Одесса, 2009.

В диссертации представлены материалы теоретического и экспериментального исследования формирования у будущих учителей начальной школы профессионально-педагогической культуры на основе практико-ориентированного подхода.

Профессионально-педагогическая культура – это особая разновидность педагогической культуры, в которой сконцентрирован опыт специально организованной общественной практики обучения и воспитания подростяющего поколения в институализованных обществом учреждениях образования. Носителем и источником создания профессионально-педагогической культуры является профессиональная группа педагогов, которая дифференцируется по специализации деятельности в системе образования. Воспроизводя в своей сущности общую структуру культуры и оформляясь в недрах педагогической культуры, профессионально-педагогическая культура учителей начальной школы

выявляет свою сущность через артефакты, в которых отображается опыт обучения и воспитания детей в условиях начальной школы, накопленный педагогической деятельностью особой профессиональной подготовленной группы учителей; систему определенных правил, моральных норм поведения, которые регулируют и регламентируют профессиональную деятельность учителя начальной школы, его отношения с учениками и другими участниками педагогического процесса; систему распоряжений, приказов, которые регламентируют цели, способы, принципы осуществления профессиональной деятельности учителя в виде учебных планов, программ, учебников, методик обучения, инструкций; систему ценностей, которые определяют социальный и профессиональный статус учителя начальной школы в обществе и системе образования; систему знаний, где в знаковой форме отображены существующие представления о содержании и целях начального образования, его роли в развитии ребенка и его жизнедеятельности; технологиях педагогической деятельности учителя начальных классов.

Структуру профессионально-педагогической культуры учителя начальной школы составляют когнитивный, деятельностно-поведенческий и ценностно-ориентационный

компоненты.

Методология практико-ориентированного подхода основывается на исследовании разнообразных практик обучения и воспитания и объединяет сущностный подход с описанием конкретных явлений в контексте социальных структур и деятельности конкретных персон. В практико-ориентированном подходе культура предстает отображением взаимодействия и взаимообусловленности трех сфер: социальной системы как совокупности условий для осуществления практики и воссоздания социальных ролей; индивида, представленного совокупностью практических навыков, умений, ценностных ориентаций, способов мышления и сознания; знаковых систем как способов опредмечивания, кодирования идеологии человека, картины мира в создаваемых предметах культуры. Объектом познания в практико-ориентированном подходе выступает конкретная практика культуросообразной и социально целесообразной деятельности учителя по обучению и воспитанию ребенка в системе начального образования, в начальных классах. Субъектом выступает сам учитель, его персона, личность, осознаваемый в контексте современных ему социальных обстоятельств и культуры общества.

Педагогическими условиями формирования у будущих

учителей начальной школы профессионально-педагогической культуры являются: отображение в содержании учебных предметов профессионально-педагогической культуры учителя как социально, исторически и субъектно-персонифицированного феномена; использование в учебном процессе познавательных ситуаций, которые побуждают будущих учителей к осознанию содержания и способов профессиональной деятельности сквозь призму их соответствия историческим и социальным обстоятельствам; внедрение интерактивных форм обучения, которые способствуют приобретению и осмыслению будущими учителями личного опыта организации обучения и воспитания учащихся в соответствии с определенными культурными образцами и нормами профессиональной деятельности.

При подготовке в высшем учебном заведении практико-ориентированный подход в формировании профессионально-педагогической культуры будущих учителей начальной школы, как методологический концепт, обеспечивает осознание и осмысление связи и взаимообусловленности современной педагогической теории достижениями и традициями разнообразной педагогической практики.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая культура, учитель, начальная школа, педагогические

условия, практико-ориентированный подход.

ANNOTATION

Palshkova I.O. Forming of vocational-pedagogical culture of future teacher of primary school: practical-oriented approach. This is manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of doctor of pedagogical sciences from speciality 13.00.04 - theory and method of trade education. South Ukrainian state pedagogical university of K. D. Ushinskij name.- Odessa, 2009.

The conception of forming of vocational-pedagogical culture of future teachers of primary school is scientifically grounded in dissertation on basis of practical-oriented approach. It is proved that the vocational-pedagogical culture in its content represents and accumulates part of experience of various pedagogical practice and pedagogical activity only. The following is defined: components of vocational-pedagogical culture of teachers of primary school (imperative-cognitive, active-behavioral, value-oriented); pedagogical terms of its forming (reflection in content of studies of vocational-pedagogical culture of teacher as historically, socially and the subject-personalized phenomenon; application of cognitive situations in the educational process, which induce future teachers to the

awareness of aims, content and facilities of professional activity in the light of their cultural correspondence, to historical and social circumstances; introduction of interactive forms of studies, that provide acquisition by the future teachers of experience of cognition and critical comprehension of practice of studies and education of pupils according to proper cultural standards and norms of professional activity); criteria (awareness, skill, possibility), characteristic (knowledge, ability, options) and levels of vocational-pedagogical culture of future teachers of initial classes (critical, sufficient, optimum) are defined; “practical-oriented approach” is grounded and introduced in scientific turnover.

Keywords: vocational-pedagogical culture, teacher, primary school, pedagogical terms, practical-oriented approach.

